

MAYER MÁRIA

Skizmatikus paraszmozgalom Kárpátalján a XX. század elején

A ruszin (kárpátukrán) nép századeleji történetének fontos mozzanata a skizma, azaz a görögkatolikus vallásról a görögkeleti vallásra való áttérés. A mozgalom kiindulópontja Máramaros megye. Az áttérni kívánók kezdetben a megye déli részén lakó románok, majd az ő sikereiken felbuzdulva a megye északnyugati részén élő ruszinok, Iza község és környéke. Az izaiak példáját követik a Bereg megyei nagylucskaiak. A skizmamozgalomban mindkét megyében elsősorban szegényparaszttok és agrárproletárok vettek részt. Bereg megyében a mozgalom átmeneti résztvevője a gazdag- illetve az Amerikából visszatért pénzesparasztság, amely földszerzési törekvéseit a skizma jegyében kívánja megoldani.

A mozgalom alapvető és fő célja: az áttérés révén megszabadulni a görögkatolikus egyházban a hívőkre háruló súlyos anyagi terhektől.

Tekintve, hogy főleg ruszin-lakta nemzetiségi vidék mozgalmáról van szó, a görögkatolikus egyház elleni tiltakozás mellett állandóan visszatérő motívum a görögkatolikus egyházat védő magyar hatóságok, a magyar uralkodó osztályok elleni elkeseredés hangoztatása is.

A társadalmi-gazdasági fejlődésben rendkívül elmaradott vidéken kibontakozó mozgalom jellemző vonása, hogy a parasztság minden társadalmi szövetséges (városi burzsoázia, munkásosztály) nélkül vívja harcát. Ennek magyarázata az a tény, hogy az adott időben ruszin nagybirtokosság, ipari burzsoázia s munkásosztály jóformán nincs, s a ruszin társadalmat tulajdonképpen a parasztság és a csekély értelmiség alkotja. Az elmaradott viszonyokból fakad, hogy a mozgalom a középkori parasztháborúkra jellemző vallásos köntöst visel.

Az áttérési mozgalom sajátos vonása az oroszországi konzervatív pánszláv pravoszláv propaganda bizonyos érvényesülése, amely jó cárt, földet, a magyar urak elkergetését ígérte az áttérő parasztnak. E propaganda két úton jutott el hozzájuk: egyrészt Galíciából és Bukovinából, ahova idénymunkára jártak át, másrészt a kivándoroltak útján Amerikából. S jóllehet a pánszláv propaganda kétségkívül bírt politikai tendenciával, a kárpátaljai paraszti skizmamozgalom távol állt attól, hogy tudatos, szervezett politikai jelleggel viseljen. Tartalma: szociális elégedetlenség. A „jóságos cár” várása naiv álomkép.¹

¹ A századvégi ruszin agrárnépesség helyzetére és struktúrájára vonatkozóan ld. *И. Г. Коломиец: Социальные отношения и общественное движение в Закарпатье во второй половине XIX столетия. Томск, 1961—62, том I—II.*; valamint *Mayer Mária: A XIX. század végi kárpátukrán agrárnépesség társadalmi szerkezetének statisztikai ábrázolása. Történelmi Szemle, 1961. 3. sz.* Megemlítendő, hogy a skizmamozgalom megindulása óta igen különböző értékelések láttak napvilágot annak jellegéről.

A létalapjaiban fenyegetett görögkatolikus egyház — a kormány intencióinak megfelelően — igyekezett azt politikai mozgalomnak feltüntetni. „... egyházi és társadalmi tekintet-

Itt említendő meg Tóth Elek (Alex) görögkatolikus pap áttérési esete, mivel az jelentős szerepet játszott az orosz pravoszláv propaganda terjesztésében.

ben veszélyes, ragályos bajról van szó, amely radicalis curát követel. . . a schizma ragálya a pánszlávizmussal karöltve jár és társadalmi tekintetben is felette veszélyes” — írta Firczak Gyula püspök. (Országos Levéltár Miniszterelnökségi iratok, a továbbiakban OL. ME. 1910. XXV.) „Nem annyira hitbéli, mint inkább politikai mozgalom az egész, . . . nem vallás, de ruszofil politikai indokok a mozgatói. . . Ez nem vallási, de tisztán politikai kérdés” — írta Firczak Gyula másutt. (Ld. OL. ME. 1910. XXV.)

Romanecz Aladár görögkatolikus lelkész, az asszimilálódott értelmiség szószólója, az ungvári, kormányszubvenciót élvező lap, a Kárpáti Lapok szerkesztője már realisabb magyarázatát adja a mozgalomnak, amikor a „Ruthéneink és az orosz ortodoxia” című, s Ungváron 1908-ban megjelent brosúrájában így írt

„1. az állam akadályozza meg, hogy a skizma akár vallási, akár más társulat létesítése útján szervezkedhessen,

2. töröltesse el a párbért és a napszámot,

3. a párbért és a napszámot pótlandó — a kormány emelje fel a papi congruát,

4. figyeltesse különleges módon a Galiciába és Bukovinába átjáró személyeket,

5. nehezítse meg a kivándorlást Amerikába, nehogy ott kapcsolatba kerüljenek az orosz ügynökökkel,

6. fejlessze tovább a kormány a hegyvidéki akciót,

7. üldözze az uzorásokat,

8. küldjön vidékre a nép nyelvét beszélő tisztviselőket, hogy bizalmat keltsenek a kormány iránt,

9. szaporítsa a magyar nyelvű óvodák számát, hogy már zsenge koruktól kezdve lehessen őket magyar szellemben nevelni.”

Romanecz fenti brosúrája az izai mozgalmat tárgyalja. Az 1913-ban Ilosván megjelent „A pánszláv skizma Beregfelvidéken” c. füzeté a nagylycsukai eseményekkel foglalkozik.

Ísmeretes, hogy az áttérést a korabeli magyar polgári törvényhozás elvben engedélyezte. Ezzel magyarázható, hogy a mozgalom idején ellentét tapasztalható a skizmát üldöző közigazgatás és a skizmapereket folytatni kényszerülő bíróságok között. Míg a hatóságok megtorló ítéletet várnak, addig a bíróságok általában felmentenek.

Csupán az izai perben akadt ügyész, aki hajlandó volt a vallási áttérésnek politikai jelleget tulajdonítani, különösen az izai mozgalom második szakaszában, az 1913—14. évi per során. Miskolczy Ágost, e per ügyésze, a kormány és a görögkatolikus egyház kedvére cselekedett, amikor kijelentette, hogy „a nagyszabású nyomozás . . . kétségtelenül felderítette, hogy az áttérési mozgalom nagyszabású, következményeiben szinte beláthatatlan összeesküvés jelenségei . . .” Ld. Magyar Szemle, 1928. III. sz. 92. l. *Miskolczy Ágost: A Máramarosi skizmaper 1913—14-ben.*

Bonkáló Sándor egyetemi tanár, az asszimilálódott ruszin világi értelmiség képviselője szintén politikai jellegűnek értékelte a mozgalom „A rutének (ruszinok)” című Budapesten az 1940-es években (év nélkül) megjelent könyvében, amikor így írt: »orosz erkölcsi és anyagi támogatással folytatott» politikai mozgalom. A skizma egyéb vonásai fel sem merülnek nála.”

A mozgalom más megvilágításával találkozunk a korabeli polgári radikális körök felfogását. tükröző, „A rutén skizmapör” c. brosúrában, amelynek szerzője *Aradi Victor* (Budapest, 1914. 79. l.). Aradi nem tagadja az orosz kormány oroszosító terveit, elismeri azt is, hogy pl. a század elején az ukránok körében fokozódott a nagyorosz propaganda, amelynek egyes számai eljutottak Kárpátaljára, mindennek a beismerése mellett azonban Aradi Victor a fő hangsúlyt mégsem erre helyezi, hanem a helyi motívumra, nevezetesen a hívők elégedetlenségére a görögkatolikus papsággal. „A skizmamozgalom elterjedését nagyrészt az illető lelkészek vagy elődeik kötelességmulasztásai, visszaélései és a néppel szemben tanúsított hideg, szeretetlen bánásmódja idézték elő” — íme a könyv mottója. Aradi Victor szenvedélyesen ostromozza a magyar hatóságok és a görögkatolikus lelkészek törvénytelen, brutális eljárását. Minden rokonszenve az áttérőké.

A skizmamozgalom ún. „nemzeti” értékelésével találkozunk az 1930-as évek kárpátaljai ruszofil történetírásában. *Miroslav Grabec: K isztorii máramarosszkovo processza* c. füzetében az áttérést a magyarosítás ellen tiltakozó nemzeti mozgalomként fogja fel (Ungvár, 1934. 56 l.). Grabec kifejti, hogy az adott körülmények között a parasztság jelentette a nemzet hordozóját, mert a világi és egyházi értelmiség elmagyarosodott.

Tóth Elek 1890-ig az eperjesi görögkatolikus egyházmegyei hivatalban működött. Felesége halála után 1890-ben az USA-ba ment lelkészkedni. Itt az amerikai római katolikus egyház által támasztott nehézségek miatt áttért s felajánlotta szolgálatait a sanfranciscói pravoszláv püspöknek. Kapcsolatba került az oroszországi pánszláv körökkel, amelyek Tóth Eleket skizmatizáló tevékenységéért több kitüntetésben részesítették. Tóth Elek New Yorkban „Kde treba iskati pravdu” (Hol kell keresni az igazságot) címen áttérésre felszólító brosúrárt írt, amely — ismereteink szerint — később Bécsben is kiadásra került. A brosúra a skizmamozgalom által érintett ruszin falvakban általában ismert volt.²

Egyébként nem a Tóth Elek brosúra volt az egyetlen, amely pánszláv—pravoszláv propagandát fejtett ki Kárpátalján. A moszkvai Szláv Jótékonysági Bizottság cégére alatt évtizedek óta folyó ilyen jellegű akció számos részlete ismert már, s hosszan lehetne sorolni újságaikat és brosúráikat, amelyeket főleg Galíciában és Bukovinában, valamint az USA-ban terjesztettek. A 90-es években Szárics Mihály orosz nyelvű brosúrája terjedt főleg, amelyet a Sáros megyei, komlósi születésű pap adott ki Szentpéterváron 1893-ban. „Testvéri üdvözlét a kárpáti orosz testvéreknek és nővéreknek, akik a Kárpát hegyek környékén és Amerikában élnek” címmel. A szerző ebben kifejtette, hogy Kárpátalja Oroszország része, s a ruszinoknak ezért át kell térniök a pravoszláv vallásra.³

A nagyorosz pánszláv própaganda ténye hosszú idő óta ismeretes volt a magyar kormány előtt, amely azonban megelégedett azzal, hogy az ilyen jellegű

A második világháború utáni kárpátaljai történetírás képviselője, V. I. Nyetocsájev az ungvári egyetem Наукові Записи c. sorozatában 1957-ben megjelent cikkében három pontba foglalja a skizmamozgalom jellemző vonásait: 1. az áttérés menekülést jelentett az egyházi terhek alól, 2. tiltakozás volt a görögkatolikus egyházi szellem ellen, amely támogatta és terjesztette a magyarosítást, 3. megnyilatkozott a népnek az a vágya, hogy egyesüljön a Kárpátokon túli orosz és ukrán testvéreivel.

I. G. Kolomic, a közelmúltban elhunyt szovjet történész Tomszkban 1961—62-ben megjelent két kötetes munkájában (Социально-экономические отношения и общественное движение в Закарпатье во второй половине XIX столетия) a következő jellemzést nyújtja a mozgalomról: „A XIX. század végén, a XX. század elején a kárpátaljai néptömegeknek az idegen elnyomás elleni fellépése sajátos jelleget öltött, amennyiben vallásos lepelben jelentkezett. . . A kárpátaljai parasztok így fejezték ki tiltakozásukat a katolikus magyar-német földesurak erőszaka és a katolikus egyház uralma ellen, amely egyházat az urak egyházának tekintették, valamint az idegen elnyomók és kizsákmányolók segítőit képező görögkatolikus papok ellen. . . Ezenkívül a kárpátaljai parasztok a görögkatolikus egyházzal, a Vatikánnal való szakítás révén fejezték ki testvéri egységüket az orosz néppel, a velük való egyesülésre irányuló törekvésüket . . .”

Perényi József professzor „Из истории закарпатских украинцев (1849—1918)” c. Budapestben 1957-ben megjelent munkájában, a korabeli levéltári anyagok ismeretében rövid összefoglalást nyújt a mozgalomról. Hangsúlyozza, hogy a mozgalmat kiváltó központi probléma egyrészt a görögkatolikus papoknak járó szolgáltatás súlyos volta, másrészt a megoldatlan földkérdés. Utal a pánszláv propaganda szerepére, de a magyar kormányzat azon törekvéseire is, hogy azt — saját céljai érdekében — jelentősebbnek tüntesse fel, mint amilyen az valójában volt. Perényi professzor szól a kárpátaljai rendkívül elmaradott viszonyokról, amelyek közepette a ruszin paraszt távolról sem bírt tájékozottsággal az orosz vagy ukrán kérdés lényegéről, az oroszországi viszonyokról. Figyelmét saját szociális problémái kötötték le. A mozgalom vallásos meze szerinte a középkori parasztmozgalomokra emlékeztet. Perényi József kiemeli, hogy a magyar kormány a valóságban 1913—14-ig nem tartotta politikai jellegűnek a mozgalmat.

² Tóth Elek jellemzését, mint „kiválóan veszedelmes ellenfél”-ét ld. OL. МЭ. 1910. XXV. Ld. még: Пряшевщина. Сборник. Прага, 1948. 225—262. стр.

³ OL. Belügyminisztérium iratok (a továbbiakban BM.) Rez. 1894. «Братский привет братьям и сестрам карпаторуссам, живущим в пределах карпатских гор и в Америке. Спб, 1893. 88. стр.

kiadványokat elkobozta és megvonta tőlük a postai szállítás jogát. (Az Országos Levéltárban őrzött belügyminisztériumi anyagban számtalan ilyen jellegű irattal találkozhatunk.) 1903-tól azonban, tehát attól az időtől kezdve, amikor a skizmamozgalom a ruszin falvakban terjedni kezdett, a magyar kormány nem intézte el ilyen egyszerűen a pánszláv propagandát, hanem ettől kezdve igyekezett jelentősebbnek és veszélyesebbnek feltüntetni azt, mint amilyen valójában volt. A pánszláv veszély felnagytítására irányuló törekvést politikai meggondolások szülték. Stratégiai célját a magyarosítás fokozása, az egyes nemzetiségekkel szemben a magyar állameszme befolyásának kiterjesztése képezte. A kormány e törekvése — a ruszin skizmamozgalom elnyomásával párhuzamosan — az ún. „vatikáni akció”-ban öltött testet, amely arra irányult, hogy a magyar kormány és a Vatikán között helyreálljon az egyházpolitikai törvények elfogadása óta megromlott viszony, s Róma előtt sikerüljön bebizonyítani, hogy a magyar kormány hathatós áldozatokat hoz a „pravoszláv veszély” elleni védekezés terén stb. Mindennek fejében a kormány kívánsága a Vatikántól az volt, hogy az támogassa egyházi jellegű magyarosító terveit, azaz 1. támogassa az USA-ban élő magyarországiak között kifejtendő, magyarosító célzatú egyházi és kormány-akciót, továbbá 2. ismerje el a magyarországi görögkatolikus egyházban a magyar liturgiai nyelvet, a latin betűt és a Gergely naptárt. E kérések alátámasztására jó hivatkozási alapul szolgált a szácsali és az izai áttérési mozgalom, s ezt a célt szolgálta az izai parasztek ellen — meggyőződésünk szerint szándékosan több éven át folytatott, — mesterségesen felnagyított per.

Szükséges itt néhány szót ejtenünk a ruszin értelmiség állásfoglalásáról a ruszin skizmamozgalommal kapcsolatban. A századforduló idején a ruszin értelmiségen belül két irányzat figyelhető meg: az asszimilálódó, elmagyarosodó ill. a ruszin nemzeti jegyeket őrző és védelmező ún. „nemzeti” szárny. Mindkettő közös jellemzője a fennálló társadalmi-gazdasági-politikai rend tisztelete és védelme, s éppen ezért a paraszti skizmamozgalomtól való tartózkodás, az azzal való szembenállás.

Ezen túlmenően a két szárny további jellemzőképpen röviden megemlíthetjük a következőket. A főleg világiakból álló (jogász, orvos), Budapesten élő, s a Szabadelvű Párttal rokonszenvező asszimilálódott ruszin értelmiség, az ún. „fővárosi ruszin előkelőség” általában nem kívánta magát ruszinnak nevezni, hanem „görög katolikus magyar”-nak s a görögkatolikus vallásból is igyekezett száműzni mindent, ami szláv eredetű. Ez a szárny élharcosává lett a görögkatolikus egyház megmagyarosításáért folytatott harcnak, síkra szállt a magyar liturgiai nyelv, a latin betű és a Gergely naptár bevezetéséért. 1903-ig társadalmi mozgalomként az ún. Országos Bizottság keretében harcolt céljaiért. 1903-ban a magyar kormány az ő kezükből vette át és változtatta a „vatikáni akció” keretében hivatalos kormányfeladattá az egyházmagyarosító törekvést.

A fentiekből logikusan következik, hogy ha a szláv szertartási nyelvű görögkatolikus egyház túlzottan „idegen” volt a magyar úri osztályba beolvadni kívánó ruszin előkelőség részére, akkor a paraszti körökben terjedő pravoszlávia a legteljesebb ellenszenvet vívta ki soraikban. Lapjuk, a budapesti „Görögkatolikus Hírlap” több cikkben foglalkozott a skizma „politikai veszélyeivel” (ld. dr. Demko Kálmán, Prodan János, Melles Emil, Romanecz Aladár írásait) s elítélte a mozgalmat.

A Kárpátalján élő, Ungváron tömörülő, s zömében újságírói-tanári-papi pályán működő maroknyi ruszin „nemzeti” értelmiség jellemző vonása ekkor, hogy az 1890-es évek második felében, a Néppárt szárnyai alatt tanúsított,

határozott ellenzéki, nemzetiségvédő politikáját most háttérbe szorítva (bár a nemzeti jegyek: nyelv, cyrill írás stb. védelmét fel nem adva), a paraszti skizma-mozgalommal szemben a kormány segítségét kezdte keresni.⁴

Figyelemre méltó jelenség, hogy a ruszin nemzeti értelmiségnek magát oroszoknak valló ruzzsofil szárnya, kinek a paraszti skizma-mozgalom képében társadalmi bázis kínálkozott volna esetleges politikai céljai eléréséhez, behínytotta teljes politikai erőtlenségét.

Ami a görögkatolikus egyházat illeti, természetesen szembenállt a skizma-mozgalommal, hiszen annak győzelme kihúzta volna lába alól a talajt. A skizma-mozgalommal magyarázható egyébként az a fordulat, amely a görögkatolikus egyházfők (elsősorban Firczák Gyula) és a görög katolikus ruszin papság esetében megfigyelhető. Az egyházpolitikai törvények vitája, majd elfogadása után ugyanis köreikben határozott ellenzékiesség volt tapasztalható, s erősen terjedt a Néppárt befolyása. Így a görögkatolikus egyház jogait védelmező papság ideig-óráig közös platformra került a ruszin nemzeti jegyeket védő (s nem utolsósorban a nemzeti jellegű egyház segítségével védő) ún. nemzeti értelmiséggel. A skizma-mozgalom jelentkezésekor azonban a görögkatolikus egyház ellenzékiessége érthetően eltűnt, s helyét átvette a magyar hatóságok és a görögkatolikus egyház együttes küzdelme a skizma ellen. A magyar hatóságok mindent megtettek, hogy törvényellenesen, adminisztratív eszközökkel akadályozzák a törvényben biztosított áttérést. Ezzel szemben a görögkatolikus egyházfők kénytelenek voltak végrehajtani a kormány kívánságát, azaz szerepet vállalni (még hozzá gondosan megosztott és megtervezett szerepet) a kormány ún. „vatikáni akció”-

⁴ A ruszin nemzeti értelmiség és a kormány közötti kapcsolatok kialakulásának történetében jelentőséggel bír az ungvári Görögkatolikus Szemle egyik 1904 februári számában „Sz. E.” aláírással (feltehetően Szabó Eumén) megjelent „Schizma egyházmegyénkben” c. cikk, amely a skizma ellen népi nyelven frott röpiratok és újság kiadását javasolja. Szemrehányással említi, hogy a kormány bizalmatlanul nézte a ruszin nemzeti értelmiséget, amikor az az 1890-es években a népi nyelvet kívánta ápolni, pedig lám mennyire szükséges az. „Most sem volna még késő ily röpirat és egy ilyen lap szerkesztése” — írja. De kérdés, tudunk-e versenyre kelni. Ha az Unió (Könyvnyomda Rt) ki is adna ilyen röpiratokat, ha az ily irányba szerkesztett »Naukát« útra is bocsátaná (a Nauka — ruszin nyelvű, Ungváron megjelenő újság), mindjárt az első lépésnél elakadna, mert pénzért talán csak annyian vennék meg, ahányan 5—600 példány nyomtatási költségeit biztosítanák. És ez nem eredmény . . . Itt csak úgy segítenék, ha az Unió is ezerszámra osztogatná a mozgalom ellen, erős hazafias szellemben, katolikus érzésben szerkesztendő röpiratkáit és néplapját, a Naukát. De ki adja a költséget? A kormány? Mi a jövő képe, nem tudom, de hogy itt a 12. óra, az biztos” — írta. Ld. Görögkatolikus Szemle, 1904. február 7.

A cikk szerzője már megindult akcióhoz kérte a kormány segítségét. Ugyanis az Unió Könyvnyomda Rt. 1904. január 1-től „Poucsityelnoe estenie” (Tanulságos olvasmány) címen 2—3 íves, népi nyelven írott kis füzeteket kezdett kiadni, amelyek a Nauka c. lap mellékleteként jelentek meg. „A népnevelés érdekében, az idegen szellemű és káros hatású külföldi termékek ellensúlyozása végett kívánatos volna, hogy a papság és a tanítóság terjessze a népiratkákat a nép között” — szolt a felhívás. A sorozat azonban hamarosan megszűnt az anyagi hiánya miatt. Májusban a fent említett „Sz. F.” arról panaszkodott a Görögkatolikus Szemle hasábjain, hogy a kormány még mindig nem bízik az Unió Könyvnyomda Rt.-ben és a támogatást még mindig nem kapták meg. „Ez a mi veszünk” — írta. Ld. Görögkatolikus Szemle, 1905. május 7. Ez a mi veszünk.

Itt megemlítendő, hogy V. I. Nyetocsájev határozottan állítja, hogy a Nauka c. lap 1908-ban 2000 Korona, 1909-ben pedig 1200 Korona kormányszubvenciót kapott. (Ld. Науковий Записки, Ungvár, 1957. XXIX.) Mi átnéztük a budapesti Országos Levéltárban őrzött és a lap-szubvencionálásokra vonatkozó iratokat, azonban ott nem sikerült ilyen jellegű adatokra bukkanni. Csupán arra vonatkozóan találtunk 1906-ból adatot, hogy a miniszterelnöknek, ill. a kormánynak „tetszik a Nauka iránya”, s Firczák munkácsi püspök megígérte, hogy gondoskodni fog arról, hogy a lapot továbbra is” „az eddigi helyes irányban” szerkeszték. (Ld. OL. ME. 1910. XXV.)

jában, „bizonyítva” a kormány áldozatait a skizmaellenes harcban, s egyben támogatni a kormány egyházi jellegű magyarosító törekvéseit.

E rövid bevezető után engedjessék meg, hogy rátérjünk a mozgalom 1910-ig terjedő első szakaszának ismertetésére.

A szacsali mozgalom

„A szacsali hívek egy része, elégedetlenségének kifejezésére felhasználta azon alkalmat, amidőn volt lelkészük, Gyenge János elhalálozván, azon javadalom betöltendő volt. A javadalom betöltése céljából az egyházmegyében pályázat hirdettetett, melynek lejártával Pap Mihály szelistyei lelkész neveztetett ki adminisztrátornak . . .

A hívek egy részének küldöttsége azonban Szamosújvárra jövén, állítólag a hívek nevében kifogásolta Pap Mihályt, mint Gyenge esperes barátját, aki velük mostohán bánt s több módon anyagiakban megrövidítette volna s kinyilatkoztatta, hogy nem fogadják el és Chita Pál romuli lelkészt kérték, ellenkező esetben azzal fenyegetőzván, hogy Nagyszebenbe mennek és a görögkeleti vallásra térnek át” — olvashatjuk Szabó János szamosújvári görög katolikus püspök korabeli feljegyzését, amelyben 1900. december 11-én felhívta a miniszterelnökség és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium figyelmét a Szacsalon induló és onnan továbbterjedő mozgalomra.⁵

Nem ismerjük pontosan Gyenge János elhunytának dátumát, s azt sem tudjuk, mikor járt a szacsaliak küldöttsége először a szamosújvári püspöknél, arról viszont van tudomásunk, hogy már 1900 őszén kinn járt Szacsalon a máramarosi görögkatolikus püspöki külhelynök, majd Georgiu János kanonok a hívőkkel szót érteni, de eredménytelenül.

Arra vonatkozólag is van írásos forrásunk, hogy 1900. november 22-én a szacsali hívőknek egy négytagú küldöttsége — már nem első ízben — felkereste a nagyszebeni görögkeleti érseket, hogy az áttérésről tárgyaljon. A küldöttséget Magdo Juon vezette, akit a Máramaros megyei főispán annak idején a román nemzeti mozgalom egyik helyi vezetőjeként jellemezett. Feltevése szerint Magdo Juon kapcsolatban állt a nagyszebeni görögkeleti érsekkel, s tudtával propagálta az áttérést.⁶

A nagyszebeni görögkeleti érsek korábban már ígéretet tett a szacsaliaknak, hogy „lelkészt fog adni nekik, akinek 10—20 krt-t fizetnek, esetleg semmit, a temetésért 1—2 frt-t, miseszolgáltatásért 20—30 krt-t, a papot a hívek választják, aki az alapokból és az állami pénzből lesz fizetve, ingyen épít nekik templomot és iskolát. 4% pénzt fognak kölcsön kapni, a nép semmiféle (egyházi) megadóztatással nem lesz terhelve.”⁷ Az érsek végleges döntését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól tette függővé. Közölte a küldöttséggel, hogy ha nem kapnak tetszésük szerint papot, akkor ő fog küldeni.⁸ A szacsaliak minden esetre 1000 drb áttérési nyilatkozattal tértek vissza a faluba, összejöveteleket tartottak és az áttérési nyilatkozatokat készítették.

⁵ OL. ME. 1910. XXV.

⁶ OL. ME. 1904. XIV.

⁷ OL. ME. 1910. XXV.

⁸ Uo.

Ugyanezen időpontban felkereste Szacsalt a nagyszebeni görögkeleti érsek küldötte s azt tapasztalta, hogy bár a hívőknek megadták az általuk korábban kért görögkatolikus papot, azok most már kitartanak az áttérés gondolata mellett.

Ekkor a szamosújvári görögkatolikus püspök (1900. november 24-én) átirattal fordult a megyei főispánhoz, s javasolta, hogy az áttérés meggátolása érdekében „célszerű lenne, ha a járási főszolgabíró megbízná, hogy hallgatná meg a híveknek a községi ügyekre vonatkozó panaszait és a lehetőségig, a törvény korlátai között ezután intézkedés tételnek a netaláni figyelembevehető panaszok orvoslására”.⁹ A püspök intézkedése nyomán Georgiu János kanonok ismét felkereste Szacsalt. Decemberi útja során Georgiu János arról adott hírt, hogy a szacsali áttérés nem csillapodott, hanem ellenkezőleg már kiterjedt a következő helyekre: Jód, Borsa, Mojszén, Alsó-Visó, Lcordina, Felső-Szelistye, Batiza, Szurdok. (Valamennyi román-lakta község az Iza és a Visó vize mentén.) „Az ottani hívek figyelemmel kísérik és várják a szacsali mozgalomnak eredményét, hogy aztán hasonlóképpen cselekedjenek” — írta jelentésében.¹⁰

E helyzet láttán a szamosújvári püspök úgy vélte, „nincs kilátás a zavargás lecsendesítésére”, mivel pedig meggyőződése szerint „a schismának térfoglalása Máramarosban előre nem látható bajokat és zavarokat idézhet elő, s a görögkeletiek részéről ígért kedvezmények a hívekre csábítólag hatnak, s ily módon vallási mozgalmak és villongások nagyobb kiterjedést nyerhetnek, ami úgy egyházi, mint politikai és állami szempontból veszedelmes”,¹¹ a miniszterelnök mielőbbi intézkedését kérte, hogy „a vallási villongások megszűnjenek és híveimnek a görögkeleti vallásra való csábítása megakadályoztassék”. Hogyan is történjék azonban a megakadályozás?

1901 januárjában a szamosújvári görögkatolikus püspök a főispánnal való tanácskozás nyomán megbízta Budu Titus máramarosi gkat. püspöki külhelynököt, hogy a szacsali ügyben hamis áttérési bizonyítványok kiállítása és a görögkeleti lelkészek bujtogatása címén indítson bűnvádi eljárást. A püspöki külhelynök ezt meg is tette. Ugyanezen időre, 1901 elején Szacsalon már megjelent a görögkeleti lelkész Craciunasiu Gergely személyében.

„... mikor láttam, hogy Szaçal község lakosainak elkeseredettsége lelkészeinek üzelmei miatt oly mérveket ölt, hogy inkább hajlandók . . . felekezetenküli állapotba átlépni, csak hogy szabaduljanak a görög katolikus lelkészeiktől, akkor keresztény pásztori kötelességemmé vált a kétségbeesett szegény népet azon egyház kebelébe befogadni, amelytől ősei csak politikai üzelmek folytán pártoltak el” — írta a nagyszebeni görögkeleti metropolita a szacsali görögkeleti egyházközség megalakításáról.¹²

Időközben a szacsali áttérés híre eljutott Bécsbe, onnan pedig Rómába. (A korabeli feltevések szerint ebben szerepet játszott Lukács László laczfalusi lelkész, a román nemzeti eszme egyik propagálója, az 1895. évi nemzetiségi kongresszuson létrehozott 12 tagú választmány egyik tagja.)¹³

1901. február 16-án kelt levelében a bécsi apostoli nuntius aggódva érdeklődött a szamosújvári görögkatolikus püspöknél, mit tett „a schizmára áttért egész szacsali község” visszatérítése ügyében. Rampolla bíbornok 1901. február

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

¹² Uo.

¹³ OL. BM. Rez. 1895, valamint OL. ME. 1910. XXV, továbbá OL. ME. 1904. XIV.

19-én ugyancsak a szamosújvári görög katolikus püspökhöz intézett leiratában a pápa nevében helyesnek találta a hívek visszatérésére irányuló szándékot, akár némi kompromisszum árán is, „nehogy a rossz példa terjesztessék”.¹⁴

1901. február 20-án jelentette a máramarosi külhelynök a szamosújvári görög katolikus püspöknek, hogy az áttérők elleni bűnvádi eljárás megindítására vonatkozó beadványt mind a vizsgálóbíró, mind a máramarosszigeti törvényszék, de még a debreceni királyi főügyészség is elutasította, mondván, hogy a „szacsali áttéréssel senkinek kára nem történt”. Ekkor a görögkatolikus egyházmegye egyrészt elhatározta a görögkatolikus papi illetmények leszállítását, (erről 1901. március 23-án be is számolt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak), másrészt pedig javasolta, hogy rendeljék el a „törvényellenesen” összeállt szacsali egyházközség feloszlását, „másként veszélyeztetve van a szent unió egész Máramaros megyében”. Tekintve hogy a vallási áttérést a korabeli törvények megengedték, a kormányzat nehéz helyzetben volt. A kért intézkedés jó ideig váratott magára. Végül 1901. június 11-én a miniszterelnök a nagyszabeni görögkeleti metropolitához intézett igen bizalmas átiratban kérte Craciunasiu Gergely szacsali lelkész visszahívását. Hozzávetőlegesen ugyanebben az időpontban a kormány intézkedése nyomán közigazgatási vizsgálatra került sor Szacsalon, amely „megállapította”, hogy az áttéréseknél „a törvény rendelkezései be nem tartattak, s az áttérési bizonylatok kiállítására körül visszaélések követtek el”.¹⁵

1902. február 18-án „a magas kormány által előírt módozattal” a közigazgatási vizsgálat megállapította, hogy az 1868. LIII. és az 1895. XLIII. tc. által megszabott feltételek betartásával szabályszerűen befejezett kilépés a görögkatolikus egyházból egy sem történt, ott törvényesen áttért görögkeleti vallásfelekezetű egyén egyáltalán nem létezik s következésképpen nem létezhetik görögkeleti, törvényesen alakult hitközség sem.¹⁶ Az ügyben egyébként, izgatás címén, a hatóságok a máramarosi törvényszék elé idéztették az áttérteket.

A görögkeleti metropolita erélyes átiratban tiltakozott a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnál az alaptalan és jogtalan bűnvádi eljárás ellen, kifejtve, hogy a skizma mindaddig terjedni fog, míg a görögkatolikus papok a korábbihoz hasonló feleségizott illetményekkel terhelik az amúgy is szerfelett szegény népet. „Ez indította a görögkeleti vallásra való áttérési mozgalmat Szacsal községben és ez a körülmény fog az áttérés okául szolgálni más községekben is” — írta.

A máramarosi törvényszék előtt a szacsali áttérni óhajtok ügye felmentéssel végződött. Győzött a román nemzeti mozgalom s a görögkeleti román egyház által támogatott akció. A felmentő ítélet nyomán terjedni kezdett a környéken a skizma. Amikor a szamosújvári görögkatolikus szentszéki ülnök 1903 elején bejárta az izavölgyi játékot, arról győződhetett meg, hogy a szacsali görögkeleti lelkészt sokan keresik fel a környékről, még Szatmár megyéből is. A Szacsaltól nem messze fekvő Dragomér faluban is 20 család jelentkezett az áttérésre. A külhelynök kiszállt oda, hogy az áttérést megakadályozza, a parasztokat azonban nem lehetett szándékuktól eltéríteni. Panaszkodtak, hogy a görögkatolikus egyház által nagyon meg vannak terhelve. Felhozták azt is, hogy a törvények értelmében joguk van az áttérésre.¹⁷

¹⁴ OL. ME. 1910. XXV.

¹⁵ OL. ME. 1901. XXXI.

¹⁶ OL. ME. 1910. XXV.

¹⁷ Uo.

Az áttértek körében nőtt az ellenszenv a görögkatolikus egyházat védő urakkal szemben is. „A görög katolikus vallás követői azért nevezik magukat egyesülteknek, — mondták, — mert a magyar urakkal egyesülnek a nép kizsákmányolására és minden vagyonából való kiforgatására.” Ily módon szerveződik csendesen . . . a harc az úri osztály ellen” — szövege a jelentés.¹⁸ Jól illik a dragomérfalui képbe Siegmeth Károly 15 évvel előbb kelt útijegyzete. Siegmethnek ugyanis feltűnt, hogy a dragomérfalui görögkatolikus templomban már akkor a purgatoriumról szóló képeken az alispán, a szolgabíró s egyéb, a nép által nem kedvelt tisztviselők a bűnhődők között láthatók.¹⁹ A dragomérfalui hívők kitarása nyomán az áttérési mozgalom itt is sikerrel járt, s 1907-től Gog Vazol személyében külön görögkeleti lelkészt kaptak Nagyszebenből azzal az indoklással, hogy a szacsali lelkész már nem képes a sok hívőt egyedül ellátni. Gog Vazol letelepedése, igaz, sok nehézséggel járt, az alispán előbb kitiltotta, de hosszas utánjárás után a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium végül is kénytelen volt felfüggeszteni az alispán határozatát.²⁰

Az izai áttérés

A szacsali áttérők javára hozott felmentő ítélet után „egy hónappal ütötte fel fejét az izai eset”²¹ — írta a hegyvidéki kirendeltség vezetője a Földművelésügyi Minisztériumhoz intézett jelentésében.

1903. március 8-án a karlócai görögkeleti metropolita Huszton feladott levelet kapott, amelyben Vakaró Joachim Vaszilij izai földműves, vagyontalan napszámos és négy társa bejelenti, hogy a Máramaros megyei Iza község lakosainak nagy része áttérni szeretne a görögkeleti hitre, s ehhez a püspök támogatását kéri. Két hónappal később, május 13-án megérkezett Karlócára Vakaró Joachim és társai második levele. Tekintve, hogy első kérésükre válasz nem érkezett, ismételtén előadták a községben lakók egy részének áttérési szándékát, görögkeleti lelkész küldését kérve.²²

A karlócai görögkeleti metropolita 1903. május 22-én értesítette Vakaró Joachimot és társait, hogy tetszéssel fogadja az áttérési szándékukat, azonban az ügyben mindaddig nem tehet semmit, amíg az áttérni szándékozók az 1895. XLIII. valamint az 1868. LIII. tc. rendelkezéseinek eleget nem tesznek.

Az 1868. évi LIII. tc. kimondja (1. §), hogy „a törvény által megállapított feltételek és formaságok megtartásával mindenkinek szabadságában áll más hitfelekezet kebelébe, illetőleg más vallásra áttérni”. A törvény 5. §-a kimondja, hogy „valamely vallásfelekezetből kilépni, vagy valamely vallásfelekezetbe belépni mindenkinek szabad, a törvényekben megállapított feltételek alatt”.²³

Az áttérés, illetve az 1895. évi XLIII. tc. által „kilépés”-nek nevezett tény feltételeit az 1868. LIII. törvény a következőkben szabta meg.

2. § Áttérni annak szabad, aki életkora 18 évet betöltötte. Azonban a nők férjhezmenetelük után, ha e kort el nem érték volna is, áttérhetnek.

¹⁸ Uo.

¹⁹ *Siegmeth Károly*: Máramarosi uti vázlatok. Budapest, 1885. 84—85. l.

²⁰ OL. M. 1910. XXV.

²¹ Uo.

²² Uo.

²³ A magyarországi törvények és rendeletek tára. 1868. I—IV. Ld. még: Magyar Törvénytar, 1894—95. évi törvénycikkek. Budapest, 1897.

3. § Az áttérni szándékozó, bármely egyház tagja legyen, ebbeli szándékát önmaga által választott két tanú jelenlétében, saját egyházközsége lelkésze előtt nyilatkoztatja ki. Ezen első nyilatkozattételtől számítandó 14 nap eltelte után, és legfölsőbb 30 eltelte előtt ugyan azon, vagy más, szintén általa választott két tanú jelenlétében ismét saját egyházközségének lelkésze előtt jelenti ki, hogy áttérési szándéka mellett továbbra is megmarad.

4. § Az áttérni akaró mind első, mind másodízben tett nyilatkozata felől azon lelkésztől, ki előtt áttérési szándékát kijelentette, mindkét ízben külön-külön bélyegmentes bizonyítványt kér.

5. § Ha a lelkész a kívánt bizonyítványt bármelyik esetben, akármely okból ki nem adná, mindkét ízben tett nyilatkozatról külön-külön a jelen volt tanúk adnak bélyegmentes bizonyítványt.

6. § Az így nyert bizonyítványokat az áttérni akaró azon vallásfelekezet lelkészének, melybe át akar térni, bemutatván ez által az illető egyház fel van jogosítva őt kebelébe felvenni.

Az áttérési feltételek formaiak voltak, s jogilag semmi nehézséget nem támasztottak az áttérni szándékozók számára. Az 1895. XVIII. tc. III. fejezetének 23. §-a a fentiekben túl csupán azt köti ki még, hogy az 1868. LIII. tc. 4. és 5. §-aiban említett bizonyítványok az illetékes elsőfokú és közigazgatási hatóságoknál mutatandók fel, s e hatóságok értesítik az illetékes lelkészt az áttérésről. S ez a csekély változtatás — amint látni fogjuk — igen nagy hatalmat adott a közigazgatási hatóságok kezébe, lehetővé téve, hogy megtorlásként a rendelkezésükre álló hatalmi eszközökkel próbálják elvenni az áttérni óhajtók kedvét az áttéréstől.

1903 májusában a munkácsi püspök is értesült az izaiak áttérési szándékáról. Azonnal elrendelte, hogy a püspöki külhelynök szálljon ki Izára. Május 24-én a külhelynök ott megjelent a főszolgabíró társaságában s „az alkalomhoz mért” szentbeszédet tartott, majd felszólította a hívőket, hogy a mise után a paplakban adják elő panaszukat. Többen el is mentek, köztük „a hat fő fanatikus”, akik határozottan kiálltak áttérési szándékuk mellett. Közölték, hogy mintegy 200 fő áttérni szándékozó részére Karlócáról kérnek lelkészt.

A külhelynök beszámolójának meghallgatása után Firezák püspök azonnali hatállyal három buzgó görögkatolikus papot küldött Izára, hogy ott az áttérés megakadályozására lelkigyakorlatot tartsanak. A korabeli hírlapi beszámoló „emberfeletti”-nek nevezi a kiküldöttek misszióját. Vasárnap és ünnepnap háromszor prédikáltak, tanítottak nappal, utcán, házakban templom mellett, s „túrtek sokat ezen tiszteletlen néptől”, könyveket osztogattak, stb.²⁴

A püspök egyidejűleg (május 25-én) terjedelmes feljegyzésben tájékoztatta a vallás-és közoktatásügyi minisztert az izai mozgalomról. Anyagi támogatást kért, valamint a miniszterelnök és a belügyminiszter legsürgősebb és legszigorúbb segítségét. Jelezte, hogy pünkösdre 5 lelkészt küld a faluba ún. népmisszió tartására. Arról is beszámolt, hogy az izai áttérni szándékozók küldöttsége pünkösdkor, június elején fel fogja keresni a karlócai metropolitát, és fontos lenne, hogy addig a VKM felszólítsa őt, ne teljesítse az izaiak kérését, azaz ne adjon számukra görögkeleti papot. A püspök végezetül utalt arra, hogy a helyi hatóságok egyelőre a legnagyobb eréllyel utasították vissza a görögkeleti hitközség megalakítására irányuló törekvéseket.

²⁴ Görögkatolikus Szemle, 1903. aug. 23. Res Izaenses.

Az izai mozgalom azonban a helyi hatóságok által támasztott nehézségek s a prédikációk ellenére sem csendesült. Május utolsó napjaiban az Ungváron megjelenő, Romanecz Aladár szerkesztette kormánypárti lap, a „Kárpáti Lapok” „Az első skizmáról” címen arról adott hírt, hogy „Iza község görög katolikus lakói kevés kivétellel valamennyien a görögkeleti hitre akarnak áttérni, s teljesen hiábavaló az illetékes faktorok minden fáradozása, hogy híveiket e szándékukról lebeszéljék”.²⁵ A skizmatikus törekvések a szomszéd községekben is terjedtek. Éjjelente szekereken jöttek át a szomszéd falvakból a parasztok Izára, hogy a Karlócán járt izai vezérekkel beszéljenek. „Főpásztorunk missiót tartott Izán, — számolt be a Görögkatolikus Szemle június 28-i száma —, de mint látszik, ennek kevés eredménye volt, mert azt az elkeseredést, azt a fanatizmust . . . ellensúlyozni már nem lehetett”.²⁶

Visszatérve a munkácsi görög katolikus püspök által a Vallás- és Közoktatásiügyi Minisztériumhoz intézett segítségkérő feljegyzésre, a VKM június 3-án továbbította a kérelmet a miniszterelnökhez, aki 1903. június 12-én igen bizalmas, félhivatalos levelet intézett egyrészt a nagyszebeni görögkeleti metropolitához, másrészt a karlócai görögkeleti patriárkához, saját kezükhez. „A magyar kormánynak távolról sem szándéka belenyúlni az egyes egyházak beléletébe, vagy csak a legtávolabbról is befolyásolni állampolgáraik lelki meggyőződéseik követésében”, — írta, majd szinte önmagát megtagadva felkérte a nagyszebeni metropolitát a szaesali görögkeleti lelkész visszahívására. A karlócai patriárkát arra kérte a miniszterelnök, hogy határozottan utasítsa vissza az izaiaknak a görögkeleti pap küldésére irányuló kérelmét.²⁷

E két levelet követően Szaesalon nem változott semmi, továbbra is maradt Craciunasiu Gergely, az izaiak viszont jelentették Karlócéra, hogy papjuknál kétszer megjelentek, megkapták a láttamozott igazolványokat, kérik tehát a papot. A karlócai egyházfő nehéz helyzetbe került. A miniszterelnökhez intézett leveleiben (június 29., július 12.) jelezte, hogy kereste őt az izaiak küldöttsége, azonban „éppen távol volt”, s így nem tudta fogadni őket. Június 12-én levelében értesítette az izaiakat, hogy csak akkor intézkedhet ügyükben, ha bizonyítani tudják, hogy templomuk van és hogy lelkészüket képesek idegen segély nélkül eltartani.²⁸ Nyegre László országgyűlési képviselő és a huszti szolgabíró igyekeztek az izaiakat az anyagi nehézségek hangoztatásával elriasztani az áttéréstől,²⁹ azonban az izaiak vállalták a feltételeket. Karlóca 1903 augusztusban már azzal halogatta az áttérés elismerését, hogy a kérdést a görögkeleti szerb püspöki zsinat elé kell utalni, s csak az hozhat döntést. 1903. október 3-án a pátriárka az izaiakhoz intézett levelében megismételte ezt az indoklást. Az 1903 augusztusától decemberig terjedő időszak így várokozással telt el, amelyet a görögkatolikus egyház igyekezett kihasználni az áttérni szándékozók befolyásolására, a mozgalom továbbterjedésének a meggátlására. Ezt a célt szolgálta többek között a Görögkatolikus Szemle, amikor 1903. augusztus 9-én 6 folytatásban közölni kezdte a sokat emlegetett russzofil Rakovszkij János lelkész „Unio” című írását, amelyben az — ki tudja milyen meggondolásból és mikor — az unió mellett tett hitet. Egy görögkatolikus lelkész javasolta a lapban, hogy a cikket röp-

²⁵ Kárpáti Lapok, 1903. máj. 31.

²⁶ Görögkatolikus Szemle, 1903. jún. 21.

²⁷ OL. MF. 1910. XXV.

²⁸ Uo.

²⁹ Görögkatolikus Szemle. 1903. aug. 23. Res Izaenses.

iratként kellene terjeszteni Izán és környékén.³⁰ A mozgalom ellensúlyozását szolgálta Firczak Gyula püspök váratlan körútja Máramaros megyében, a skizma által érintett vidék közvetlen közelében. „... a főpásztor megjelenése ... üdvös hatással van a hívek vallásos áhítatára” — jelezte a beszámoló. Máramaros-sziget, Kőrösmező, Tiszabogdány voltak az út fontosabb állomásai.³¹

1903. december 1-én az ellenszenvenessé vált lelkész helyett ideiglenesen új görögkatolikus pap érkezett Izára Azary András személyében. Azary András a Görögkatolikus Szemle 1904. február 14-i számában beszámolt tevékenysége első hónapjáról, s itt a mozgalmat „néhány izai szájas földművelő” titkos oroszbarát, politikai jellegű mozgalmának igyekezett beállítani. „Nyomon vagyunk ebben a tekintetben, de egyelőre hallgatnunk kell a nyomozás eredményeiről” — írta baljósan.³² Később látni fogjuk, hogy a Tóth Elek-féle brosúrát leszámítva semmiféle „nyomot” nem sikerült találni, mivel nem is volt. Aradi Victor említett brosúrájából egyébként Azary András személyében egy kegyetlen, megszállott inkvizítor képe bontakozik ki előttünk.

A szerb püspöki zsinat 1903. december 12-én 24. napirendi pontként tárgyalta az izai áttérés ügyét. A zsinat az áttéréseket elfogadta, s a budai görögkeleti szerb püspököt bízta meg az áttérés lebonyolításával. „Az áttérés elfogadását elutasítani nem lehetett” — írta később a miniszterelnökhöz Brankovics György, — mivel az izaiak „a törvény rendelkezéseinek megfelelni készeknek nyilatkoztak”, s mert a törvényes formák betartása mellett áttérni kívánó-

³⁰ Uo.

³¹ Uo. szept. 27. Megjegyzendő itt egyúttal, hogy igen érdekes és tanulságos az egyes lapok állásfoglalása az izai mozgalom okáról. A ruszin nemzeti értelmiség álláspontját tükröző Görögkatolikus Szemle a fő okot a magyarul tanító állami iskolák bevezetésében, valamint az Amerikában folyó pánszláv agitációban látja. Azt reméli, hogy az állami iskolák megjelenése és a skizmamozgalom jelentkezése között kapcsolatot hirdetve sikerül előbbrevinniök saját kívánságuk teljesítését, az anyanyelven tanító egyházi iskolák további fenntartását, ill. szaporítását. Erre enged következtetni a Görögkatolikus Szemle 1903. június 21-i számában megjelent „Okuljunk” című írás, valamint a jun. 28-i számában megjelent „Az izaiak schizmatizálása” c. cikk is. A Görögkatolikus Szemle csak 1904 során kezdett arról írni, hogy a papságnak is meg kellene változnia ahhoz, hogy a hívők a szívükbe fogadják. „... nálunk a pap sokszor despota, s a papság maholnap kaszt, amelyben a paraszt csak oly ellenségét látja, mint minden fekete kabátban” — írta „Krajnyai” 1904 májusában. „... az utóbbi évtizedekben ... büszke és gőgös urakká lettünk, s ez által végleg eltávolodtunk s úgyszólván elszakadtunk a néptől, lelki gondjainkra bízott hivatásunktól. ... csoda-e, ha az a szegény nép minden nadrágos úrban ellenséget látván, a papja iránt sem viseltetik bizalommal s szeretettel” — hangzott az önkritika-jellegű írás. 1904 áprilisában a lap sorozatot indított „Mi a pap hivatása” címen, mondván, hogy „soha, soha sem volt oly nagy szükség jó papokra, valódi papokra, szent papokra, mint ma ...” A „Kárpáti Lapok” az áttérési mozgalom okát a görögkeleti egyház olcsóbb voltában találta. „Nem kell nekik a lelkésznek semmit sem fizetni, sőt még a lelkész és a görögkeleti egyház fogja őket segélyezni” — írta. A lap véleménye egyezett a hegyvidéki kirendeltség máramaroszigeti megbízottjának nézetével, aki a Földművelésügyi Minisztériumhoz írt jelentésében arról számolt be, hogy a parasztok „... különösen a görög katolikus papság ellen vannak elkeseredve, annak túlzott anyagiassága miatt. ... ha kinyitja a száját, mindjárt pénzt kér, s mindent csak pénzért csinál, akár születés, akár temetés, akár keresztelő, akár házasság, akár mise, szóval akármi kell a paptól, oda pénz nélkül nem mehetsz” — írta.

Az izai mozgalom jelentkezésében a korabeli híradások szerint szerepet játszott az úrbérendezés miatti elégedetlenség is, nevezetesen egy bizonyos Gyil nevű dúló visszaszerzésének a vágya. A birtokelkülönítés során a kincstár állítólag egyezséggel csatlóta a Gyilt a saját birtokaihoz, azonban az izaiak alba nehogy sem tudtak belemegodni, s mohón kaptak a pánszláv agitáción, amely azt ígérte, hogy ha áttérnek s a cár bevonul ide, akkor rögtön szétosztja a nép között a Gyilt.

³² Görögkatolikus Szemle, 1904. febr. 14. Az izai schizmahoz.

kat bármely más, s ennél fogva a mi egyházunk sem vonakodhatik kebelébe befogadni.”³³

Velimir Nedelkovics budai görögkeleti protopresbiter 1904 elején levélben értesítette az izaiakat, hogy a görögkeleti papot Petrovics Geras személyében hamarosan megkapják, addig legyenek türelemmel, a házasulandók csak polgárilag esküdjenek stb. Látszólag tehát az izai áttérés egyenesbe jutott. A hegyvidéki kirendeltség vezetője 1904. február 4-én jelentette, hogy Izán az áttérők száma 1000—1200 fő, a szomszédos Herincse községben 100—120 fő, s hamarosan az áttérések az egész Nagygág és a Dolha vize mentén el fognak terjedni.³⁴ „Iza — és vidékén . . . nagy a mozgalom, s ha mindenütt kapnak keleti papot, . . . nem tudjuk, hogy hol lesznek a véghatárok” — írta a Görögkatolikus Szemle. Az izaiak sikeréről tájékozva voltak Herincsen kívül a következő ruszinlakta falvak: Lipcse, Kereczke, Rókamező, Szinevér, Ötvösfalva.³⁶ Az áttérési mozgalom Máramaros megye felől északnyugati irányban Bereg megye felé húzódt.

A püspöki zsinat kedvező döntéséről értesülve, 1903. december 20-i számában az ungvári „Kárpáti Lapok” így írt: „Kár volt őket a látszólagos triumphushoz hozzájuttatni . . . A skizma a szomszéd megyékben is hat már. . . A Bereg megyei kisközségben úgy beszélnek a hívek, hogy ha nem kapnak (ők is) hamar papot, . . . Oroszországból kérnek papot. Hasonlót tudunk nagyon biztos kútforrásból egy Máramaros megyei községből is” — írta a lap.³⁷ Mi történt a zsinat kedvező döntése után Izán? 1904 február elején a miniszterelnök elküldte megbizottját a budai görögkeleti püspökhöz, hogy vele az izai áttérés ügyét megbeszélje. A kormányzat ugyanis nem nyugodott bele, hogy az áttérésre sor kerüljön, s így a skizma nagyobb területen elterjedjen.

„Előadó a nyert utasításhoz képest kiemelte — olvashatjuk a korabeli feljegyzésben, — hogy a magyar királyi kormány a legtávolabbról sem akarja az egyik felekezetet a másik rovására pártfogolni és tudatában van annak is, hogy egy főpásztor az egyházába átlépni óhajtókat kereken el nem utasíthatja. Mivel azonban az izai mozgalomnak nem vallás-erkölcsi, hanem egyéb (!) okai vannak, . . . a m. kir. kormány azon óhajának ad kifejezést, hogy a püspök úr legalább ez idő szerint ne küldjön görögkeleti lelkészt Izára.” A püspök válaszképpen előadta, hogy az egész ügy reá nézve végtelenül kínos és kellemetlen. Már Karlócán is folyton halogatták a dolgot, de a zsinatnak végül is kellett valamit tennie. A püspök a maga részéről azon van, hogy az áttérni óhajtókat az áttéréssel kapcsolatos költségek hangsúlyozása által térítse el szándékuktól. Megígérte, hogy amennyire lehetséges, halasztani fogja a görögkeleti lelkész küldését, továbbá hogy nem a szokásos szerb egyházi könyveket küldené Izára,

³³ OL. ME. 1910. XXV.

³⁴ Uo.

³⁵ Görögkatolikus Szemle, 1904. febr. 7. Schizma.

³⁶ Dr. Jekelfalussy József 1890-ben megjelent Helységnévtára szerint a hat község lakossága kivétel nélkül ruszin. Elenyészően csekély a magukat németeknek vallók száma.

³⁷ Kárpáti Lapok, 1903. dec. 20. Az izai esethez. A skizma okát a lap a ruszin értelmiségi russzofil mozgalom hatásában látta. Rakovszkij Iván russzofil lelkészt okolta, aki 1885-ben bekövetkezett haláláig Izán lelkészkedett. Ez a vélemény felmerült a megyei hivatalos körökben is. A közigazgatási bizottság 1903. aug. 14-i jelentése is említi, hogy az Izán több évvel ezelőtt elhunyt Rakovszkij István (!) görög katolikus lelkész a gyermekeket a görögkeleti vallásban nevelte, s ezért az így nevelt lakosság ragaszkodik érzelmeihez. A közigazgatási bizottság azonban azt is elismerte, hogy Rakovszkij hatásánál jelentősebb szerepe van az Amerikából érkező pánszláv agitációnak. OL. ME. 1903. XXVII.

amelyekben a cári család névsora van, hanem külön Boszniából hozott egyházi könyveket, amelyekben már Ferenc József szerepel. Egyébként is — jegyezze meg, — gondja lenne arra, hogy a magyarosítás szempontjából teljesen kifogástalan érzelmű pap kerüljön Izára.

Ugyancsak február elején (II. 1.) a miniszterelnök titkos levélben értesítette a munkácsi görög katolikus püspököt, hogy az izaiak — minden látszat ellenére — görögkeleti lelkészt egyelőre nem kapnak. Javasolta, igyekezzék kihasználni az így rendelkezésre álló időt, mivel az izai görögkatolikus helyettes lelkész, Azary András szerint ha két hétig nem megy görögkeleti pap, akkor viszály támad a kilépettek és a vezetők között, s a mozgalomnak vége lesz. A miniszterelnök egyidejűleg titoktartásra intette a püspököt, „mert különben a görögkeleti egyházi hatóság kellemetlen helyzetbe kerül, s lehetetlen lenne az államnak ezentúl a görögkeleti egyházban az unió érdekében eljárnia”.³⁸ A levél másolatán gróf Tisza István kézírásával a következő megjegyzés található: „szacsali papküldés miatt nem kellene-e román metropolitánál megfelelő lépést tenni?” Néhány nappal később, 1904. február 14-én gróf Tisza István bizalmas magánlevélben arra kérte Firczák püspököt, intézkedjék, hogy a Máramaros-megyei sajtó a skizmamozgalmat ezentúl ne tárgyalja.³⁹

Az izai áttérési mozgalom történetében ekkor érkezett az a szakasz, amikor a polgári törvényekben biztosított jogok ellenére hatalmi eszközökkel próbálták gátat szabni az áttérésnek, „kívülről szított politikai mozgalomnak” tüntette fel azt. 1904 február derekán a Máramaros-megyei főispán titkos iratban jelentette a miniszterelnöknek, hogy a dolog nem igen megy, mivel „az összes arra vonatkozó iratok alapos áttanulmányozása után sem tudtam egyetlen adatot találni, mely . . . alkalmas lett volna” annak bizonyítására, hogy az izai áttérési mozgalom külső, oroszországi erkölcsi vagy anyagi támogatást élvez.⁴⁰ A főispán javaslata ezek után a következő volt annak érdekében, hogy a mozgalomnak üldözhető politikai jelleget adjanak. „Méltóztassék ahhoz elvben hozzájárulni, és a gyakorlati kivittel engem megbízni, hogy távolabbi vidékről (Ugocsában volnának megbízható embereim) egy vagy két intelligensebb megbízható paraszt embert, esetleg zsidót Izára küldjenek. Ezek . . . bizonyára . . . rövid idő múlva alapos információval is tudnának szolgálni. Az összes költségek 2000 Koronát nem haladnának meg. Egy másik módszer volna a biztos információk beszerzésére — a kocsmárosokkal érintkezésbe lépni, akik a községbeliek összes titkait a legjobban ismerik, de ez is bizonyos anyagi áldozatot igényelne.”⁴¹ A miniszterelnök február 21-én engedélyezte az akciót és a 2000 Korona folyósítását. Két nappal a főispán levelének kelte után, február 19-én került sor az első letartóztatásokra Izán. Február 21-én újabb letartóztatások történtek. Március 3-án a miniszterelnök titkos levélben szólította fel a budai görögkeleti püspököt, hogy az izai áttérőkkel minden összeköttetést szakítson meg. Március 9-én a karlócai görögkeleti püspököt intette bizalmas átiratban, hogy az izai áttérés ügyében minden további lépést függeszsen fel.⁴²

³⁸ OL. ME. 1910. XXV.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Az izai áttérőktől a Tóth Elek-féle broszúrát sem sikerült megszerezni, habár ismerték azt. Amikor pl. Vakaró Joachimot megkérdezte Nyegre László országgyűlési képviselő, hogy ki világosította őt fel az áttérés ügyében, az így válaszolt: „A szentlélek!” Ld. Görögkatolikus Szemle, 1903. aug. 23. Res Izaenses.

⁴¹ OL. ME. 1910. XXV.

⁴² Uo.

Ilyen körülmények között hiába tagadták meg az áttérés mellett kitartó izaiak a húsvéti gyónást a görögkatolikus papnak, s hiába ment fel három izai Budapestre, a papküldést sürgetni, a három kiküldöttet Pesten letartóztatták. Ennek hatására egyébként 8 család rögtön el is állt az áttéréstől Izán.⁴³ A hegyvidéki kirendeltség jelentette az ügyet a Földművelésügyi Minisztériumnak. Az irat a miniszterelnökségre került, ahol a lapszáclen ez a megjegyzés áll: „Túlhaladott dolog!”. Március végén Máramaroszigeten már elkészült a vádirat az áttérni szándékozók ügyében. 1904. április 1-én a miniszterelnök ismét megkereste titkos átiratával a budai görögkeleti püspököt, s „megdőbbsé” politikai mozgalomként jellemezve az izai áttérést, kifejezte reményét, hogy „a limine el fogja utasítani” ezen „felségsértő és hazaáruló” mozgalom vezetőit.

Az izai per

1904—1906 folyamán három bírósági fórum foglalkozott az izai áttérők ügyével. 1904. április 30-án a máramaroszigeti törvényszék, 1905. június 23-án a debreceni királyi ítélőtábla, 1906. május 10-én pedig a budapesti királyi Curia hozott ítéletet.

A vádirat 19 vádlottat említ. Hármat a mozgalom vezetésével vádol. (Pleszka Maxim Vaszily, Vakaró Joachim Vaszilyu és Lázár Vaszily Mihályu.) További 8 főt azzal vádol, hogy részt vett a mozgalom szervezésében. (Kemény Vaszily Mihályu, Orosz Andri Mihályu, Izai Andri Vaszilyu, Pleszka Gábor Vaszilyu, Prokup Vaszily Petru, Vucskán Péter Mihályu, Szabó Miklós Mihályu, Vucskán Andri Bárbár.) Végül nyolc főt vádol azzal, hogy a mozgalom megindulása után a szervezéshez munkatársként jelentkeztek. (Szimling Péter Juru, Chvuszt Koszty Mihályu, Vucskán Jura Vaszilyu, Bugás Stefán Fedoru, Sceserbán Vaszily Mihályu, Pleszka Jura, Vaszilyu Havicsko, Lázár Jura Mihályu.)

A 19 vádlott közül 13 vagyontalan földműves napszámos, 3 fő vagyontalan kosárkötő napszámos, 2 fő kevés vagyonú földműves napszámos és 1 fő kisbirtokos. A három vezető közül Pleszka M. V. és Vakaró J. V. földműves napszámosok, Lázár V. M. kosárkötő napszámos. Az izai perben a vádlottak — nevük után ítélve — jelentős részben magyarok, ami megerősíteni látszik a mozgalom inkább szociális, mint nemzeti jellegét.⁴⁴

Az 1904. március 15-én kelt vádirat a BTK 172. és 173. §-aiba ütközőnek találta a vádlottak cselekedeteit s ennek megfelelően sorolta fel a vádakait. Nemesak arra hozott fel példát, hogy a terheltek a görögkatolikus papság és egyház ellen izgattak (BTK 172. §), hanem igen részletesen idézte azokat a megnyilatkozásokat is, amelyek szerint az áttértek az áttérés tényét egybekapcsolták politikai jellegű változások jóslásával.⁴⁵ A vádlottak által elkövetett, s a

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo. A 19 vádlott személyében az izai nincstelenek közép- és fiatalokú generációja egyaránt képviseltette magát, ugyanis 20—30 év közötti volt 6 fő, 30—40 év közötti 5 fő, 40—55 év közötti 8 fő. A mozgalom vezetői majdnem egyidősek: Pleszka M. V. és Vakaró J. V. 40—40, Lázár V. M. 44 esztendő.

A 19 vádlott közül az előzetes kihallgatások során 13 fő következetesen görögkeletinek, 6 fő (zömében a szervezéshez később csatlakozók, s köztük az egyetlen kisbirtokos) görögkatolikusnak vallotta magát. A 19 fő közül előzetes letartóztatásban volt 11.

⁴⁵ A vádirat szerint pl. az áttértek a népgyűléseken kijelentették, hogy „ha bejön a görögkeleti pap, a muszka cár lesz az ő papjuk és akkor a magyar hatóságok kormányzata, a magyar törvények uralma meg fog szűnni, a magyar hatóságok oroszral fognak felcsereztetni, adóközhözterheket nem kell fizetni, a muszka cászár a mi atyánk, a zsidókat, a magyar hatóságokat el fogja

BTK 173. §-ába ütköző cselekedetek „bizonyítására” a bíróság tanúvallomásokat idézett, amelyek között figyelemre méltóak azok a *huszti főszolgabírói* hivatalban felvett jegyzőkönyvek, amelyekben főleg zsidó kocsmárosok „vallanak” teljesen azonos szöveggel.⁴⁶ Amikor ugyanis a Máramaros megyei főispán elszámolt a miniszterelnöknek azzal a bizonyos 2000 forinttal, a 328 Korona kiadást elszámolva, többek között mellékelte egy nyugtát 28 Koronáról, amelyet „a *huszti főszolgabírótól* az állam részére teljesített napszám-munka” fejében vett fel bizonyos K. P.⁴⁷

Bűnjelként a vádirat egy imakönyvet említ, amely az orosz birodalom cárjáért és az orosz uralkodó ház tagjaiért szóló imákat foglal magában, továbbá „figyelmen kívül nem hagyható jelenségnek” minősíti azt a tényt, hogy „a terheltek birtokában egy oroszországi térkép találtott”.

A máramarosszigeti törvényszék által az izai áttérők ügyében 1904. április 30-án hozott ítélet a következő volt.

A törvényszék a vádiratban foglalt 12 vádlott esetében (Pleszka M. V., Vakaró J. V., Kemény V. M., Orosz A. M., Izai A. V., Pleszka G. V.) bűnösséget állapított meg, a BTK 172. §-ába ütköző izgatásban. A hét főre kiszabott büntetés a következő volt. Pleszka M. V. 1 év államfogház, 500 Korona pénzbüntetés, Vakaró J., Lázár V., Kemény V. egyenként 1 év és 2 hó államfogház, valamint 500 Korona pénzbüntetés; Orosz A., Izai A., Pleszka G. egyenként 2 havi és 9 napi államfogház, valamint 180 Korona pénzbüntetés. Az ítélet kimondta, hogy Orosz, Izai és Pleszka G. esetében a szabadságvesztést kitöltöttnek veszi, s így azonnal szabadon bocsáthatók.

Az ítélet engedélyezte a „bűnjelek” visszaszolgáltatását is.⁴⁸

A Tóth Elek-féle brosúráról csak annyiban esett szó, hogy azt az ítélet elközbzásra és megsemmisítésre ítélte. Az ítéletben a BTK 173. §-a — amely pedig a vádiratban erőteljesen szerepelt — fel sem merült.

A bizonyítékok nyilvánvalóan igen szegényesek voltak ahhoz, hogy egy valóban tudatos politikai mozgalom jelenlétéről tanúskodjanak.

Az ítélet meghozatala után a négy fő államfogházra ítélt nevében dr. Klein Arthur védőügyvéd az elítéltek felmentését kérte.

Ami az izai mozgalmat illeti, 1904 elején a Máramaros megyei közigazgatási bizottság azt jelentette, hogy „az izgatásoknak tüntető úton való szigorú megtorlása reményt nyújtott” arra, hogy azok megszűnjenek.⁴⁹ A karlócai pátriárka arról számolt be 1904. május 10-én kelt levelében a miniszterelnöknek, hogy „a bűnfenyítő eljárás azok ellen, akik a mozgalom élén álltak, az egész ügy további menetét felfüggesztette, minek következtében a pap kirendelése, ill. a helyszínre való küldése el is maradt”.⁵⁰

---

kergetni, a muszka czár elfoglalja a földeket s a görögkeleti hívők között felosztja: ha a görögkeleti hit elterjed Lengyelországig, akkor Oroszországhoz fognak csatlakozni és jobb életük lesz s ezáltal Ő Felsége a királynak törvényes joga és az alkotmány egyes intézményei ellen lázítottak” — hangzik a vádirat. Ld. uo.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ OL. ME. 1905. XIV. A Máramaros megyei főispán 1905. márc. 31-én kelt jelentése szerint összesen 328.— Koronát adott ki az ismert célra. A fennmaradó összeget kérte — a megyei vallási és politikai mozgalmak ellensúlyozására — egy paraszti internátus felállításának előmozdítására átengedni. A miniszterelnök az engedélyt erre megadta.

⁴⁸ OL. ME. 1910. XXV.

⁴⁹ OL. ME. 1904. XXXVII.

⁵⁰ OL. ME. 1910. XXV.

A miniszterelnök 1904 június elején személyesen közölte Firczak Gyula munkácsi püspökkel a „jó hírt”, hogy a karlócai pátriárka és a budai görögkeleti püspök nem is gondol arra, hogy Izára görögkeleti lelkészt küldjenek.⁵¹ A mozgalom tehát látszólag elült, bár a per még nem ért véget.

A védőügyvéd, valamint az ügyész fellebbezése nyomán 1905. január 31-re volt kitérve az újabb tárgyalás a debreceni királyi ítélőtáblánál, azonban csak június 23-án került rá sor. Az ügyész kérte, hogy a vádlottakat a BTK 173. §-ában meghatározott izgatás vétségében is mondják ki bűnösnek. A debreceni tábla azonban elvetette az ügyész indítványát, kimondva, hogy „a vádlottak az említett hazafiatlan és államellenes kifejezéseket nem az állam, az alkotmány és annak intézményei ellen való izgatás céljából, hanem csupán vallási rajongásból használták, hogy a szerintök egyedül üdvözítő görögkeleti vallásnak mentől több hívőt szerezzenek”.⁵²

Egyidejűleg a debreceni tábla felülvizsgálta a máramarosszigeti törvényszék ítéletét, s a négy fő büntetését, „bűnösségének arányában” leszállította. Büntetésüket a következőkben szabta meg:

Pleszka M. V.	6 hó szabadságvesztés,	50.—K. pénzbüntetés
Vakaró J. V.	8 hó „	50.—K. „
Kemény V. M.	8 hó „	50.—K. „
Lázár V. M.	7 hó „	50.—K. „

A per azonban ekkor sem ért véget. A királyi főügyész három fő esetében ítélet-súlyosbítást kért a BTK 173. §-ba ütköző vétség miatt. A védő felmentésért fellebbezett.

A budapesti Curia 1906. május 10-én került sor a harmadik tárgyalásra. A vádlottak egyike, Vakaró Joachim ezt már nem érte meg, mivel a debreceni ítéletet követően hamarosan meghalt. A Curia azonban élő személyként foglalkozott vele, mondván, hogy elhunytáról nem nyert hivatalos értesítést.

A Curia Vakaró Joachimot, Kemény Vaszylyt és Vuicskán Andri Vaszylyu Bárbárt bűnösnek mondta ki a BTK 173. §-ába ütköző vétségben, és Vakaró Joachim és Kemény Vaszyly vádlottaknak a BTK 172. és 173. §-aiba ütköző vétségük miatt összbüntetésül — a Debrecenben hozott ítélet pénzbüntetésre vonatkozó részének fenntartásával — 1—1 év államfogházatot szabott ki. Vuicskán Andri vádlottnak a BTK 173. §-ába ütköző vétsége miatt büntetése 6 havi államfogház lett.⁵³

Az Igazságügyminisztérium 1906 májusában jelentette a miniszterelnökségnek, hogy „a Máramaros megyei Iza községben a felekezeti térítések és az ún. unióellenes törekvések örve alatt jelentkező államellenes izgatások tárgyában a bűnvádi eljárás jogerős befejezést nyert”.

A per tehát lezárult, de a parázs tovább izzott Máramarosban. Az ítélet meghozatalát követő évben, 1907. április 10-én pl. a főispán arról számolt be a miniszterelnöknek, hogy „a nép nagy része templomba nem jár, a papot és a görög katolikus vallást becsérli, egyesek gyermekeiket Budapestre a szerb paphoz viszik keresztelni vagy egyáltalán nem is kereszteltetik. E tekintetben a munkácsi püspök megtorló intézkedései, hogy ti. a nem keresztelt gyermeket és

⁵¹ Uo.

⁵² Uo.

⁵³ Uo.

izgatókat a görögkatolikus lelkész nem temeti, eddig kevés eredményre vezettek . . .”⁵⁴

A főispán amiatt is aggodalmaskodott, hogy a közelmúltban ismét küldöttség ment a faluból Budapestre görögkeleti papért, továbbá, hogy a mozgalom elitélt vezetői hamarosan letöltik büntetésüket, és visszatérnek a faluba. Valóban, nem telt el hosszú idő, s az izai mozgalom ismét fellángolt.

A nagy lucskai áttérés

1903. november 19-én Rubis György, a nagy lucskai „szocialisták” vezére, a görögkatolikus papok „régii ellensége”, reszkető ószláv betűkkel, helyesírási hibákkal teli levelet írt az izai áttérési mozgalom vezetőihez, Prokop Vaszilijhez, Vakaró Joachimhoz és Plexa Maximhoz. Megköszöni levelüket, amelyben jelzik, hogy megkapták „a kis ajándékot”, s amelyben „még 10 olyan könyvecskét” kérnek. Rubis közli, hogy a könyvecskék ügyében már írt, s ha sikerül „a tenger másik partjáról” megkapnia azokat, akkor nekik is lesz és Lucskán is. (Tóth Elek brosúra.) A levélből kiderül, hogy a nagy lucskaiak egy része 1903 folyamán kapcsolatban állt az izai áttérni szándékozókcal, figyelemmel kísérte mozgalmukat, „sokat beszélgettek arról, hogy (az izaiak) nem kapnak pravoszláv papot, mivel az ottani ellenség nem engedi”, pedig Nagylucskán is lenne „majd negyven ember”, aki áttérne, s amennyiben az izaiak megkapnák a kívánt lelkészt, „számuk rögtön megszorodna”. A levél végén megjegyzi Rubis György, hogy azt titokban, este írta, s a választ Fencsák Pejter, Nagylucska, Bereg megye címre kéri. Az aláírók: Rubis György, Fedák János, Szteblák János, Seszták János, Fencsák Péter, Lödör János, Tricsinec György, Rapinecz Demeter, Panlya Péter és Balogh András.⁵⁵

Mint korábban említettük, a karlócai zsinat 1903. december 12-én fogadta el az izaiak áttérését. Ezt követően 1903 karácsonya előtt a Bereg-megyei Nagylucska község sok lakosa elhatározta, hogy áttér. 1904. január 19-én cca 60 fő megjelent a nagy lucskai görög katolikus lelkésznél, Bacsinszky Mihálynál és tárgyalt a kilépésről.⁵⁶ „A skizma terjesztőinek a lába alatt azon hit erősítette meg a talajt, — írta bizalmas jelentésben a miniszterelnökhöz a főispán, — hogy a szomszédos Máramaros vármegye Iza községének majdnem 3000 lelket számláló s a görögkeleti vallásra áttért lakossága ez év (1904) elején görögkeleti papot kapott”. „Nem kapott!” — áll a lapszálon a miniszterelnökségi megjegyzés, s valóban nem, mert mint tudjuk, az izai áttérők ellen hamarosan per indult.

De lássuk, mi történt Nagylucskán. Rubis György 1903 decemberében, a karlócai zsinat döntése után bátor propagandába kezdett az áttérés mellett. Eszmei fegyvere a Tóth Elek-féle „Kde treba iskati pravdu” brosúra volt. Az összejöveteleken elsőként az Amerikából visszavándoroltak csatlakoztak a skizmához, de a kedvező ígéretek hallatára gyorsan jelentkeztek mások is. Nagylucska község sok lakosa határozta el, hogy áttér.

„Értesülve a dologról — írta a Bereg megyei főispán a miniszterelnökhöz 1904. február 29-én — a vármegye főjegyzőjét, egy higgadt, minden tekintetben megbízható, kellő belátással bíró tisztviselőt a helyszínre küldtem, s tőle azon információt nyertem, miképp egyelőre tisztán felekezeti irányú a mozgalom, s

⁵⁴ Uo. Ld. még: *Aradi Victor*: i. m.

⁵⁵ OL. ME. 1910. XXV.

⁵⁶ *Miskolczy Ágost*: i. m.

eredetét abban leli, hogy a görög katolikus papság igen magas stólákat szed a hívektől, s emiatt a szegénysorsú nép körében az elkeseredés oly nagy ellenük, hogy készséggel kaptak a görögkeleti felekezetnek propagandát csináló action, mely azzal ámitja őket, hogy ha áttérnek, minden terhet levesz vállaikról az egyház s nekik semmivel sem kell a hitközség fenntartásához járulni.⁵⁷

Néhány héttel később a főispán terjedelmes feljegyzésben részletesebben foglalkozott a nagylyucsikai skizma okaival (1904. május 1.). Felhozták — írta a főispán, — hogy „a papoknak házanként fizetendő párbér és robot-természetű szolgáltatások, továbbá a stóla és egyes szertartások után külön fizetendő díjak oly magas és szabályozatlan összegben rovatnak ki, mikép elviselhetetlen terhet képeznek a népre nézve”. „Lucskán pl. ősidőktől fogva egy vékát fizet minden egy holdnál csekélyebb területű ingatlanal bíró egyén. De ha az eredetileg 1190 négyzetöllel bíró apának négy fia s ezeknek ismét négy-négy fia van, annak dacára, hogy egy unokára csak néhány négyzet öl jut, mind a tizenhat unoka egy-egy vékát fizet, 16 vékát fizet . . . A stóla egyáltalán nincs megállapítva, vagy ha igen, . . . az sohasem tétetett közhírré, s így a pap tetszés szerinti díjakat szed. Ruthén vidéken közmondásszerű, hogy egy vagyonos családot egy temetés adósságba kerget, kettőnek már utána megy a lábas jószág, a harmadik a földet is elviszi. . . volt rá eset, midőn temetési díj fejében a tehenet volt kénytelen átadni a ruthén papjának . . . A vármegye alispánja már régebben átírt a munkácsi püspökséghez — folytatta az alispán — s kérte, hogy állapítsa meg lehetőleg alacsony kulcs szerint a stóladíjakat és tétesse közhírré a díjszabást. A püspök arra utalva, hogy ez által papjainak existenciáját tenné lehetetlenné, . . . megtagadta mindkét kérelmet. . . A felsőbb egyházi hatóságok . . . szemet hunynak a lelkészi kar, fájdalom, csaknem általános kapzsisága, a vallási szertartások kiosztásában megnyilatkozó üzleti szelleme előtt s folyton maguk hajtják bele ezeket lelki vezetőik . . . a vallásuktól való elidegenedésbe . . .” A főispán közölte azt is, hogy a hívek szerint „a papság nem foglalkozik a gondozására bízott hívek lelki szükségleteinek kielégítésével s a vallási gyakorlatokat kellenlenül . . . teljesíti, paróchiáját sokszor hetekre elhagyja, a szertartásokat saját kényelmére, önkényesen megrövidíti.”⁵⁸

A nagylyucsikai lelkészeiről, Bacsinzky Mihályról a püspök által nyújtott jellemzés pontosan beillik az általános képbe. „Bacsinzky Mihály ottani görög katolikus lelkész kapzsi, haszonleső ember, aki hívei között nem örvend különösebb népszerűségnek vagy befolyásnak . . . csak saját anyagi gyarapodásával törődik.”⁵⁹

Az egyházi terhek elleni tiltakozás Nagylyucsikán összefonódott a falusi burzsoázia, főleg az Amerikából visszavándoroltak földvásárlási lázával. A Schönborn hitbizomány árnyékában elterülő községnek évtizedes problémája volt már a földhiány.⁶⁰

⁵⁷ OL. ME. 1910. XXV.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Ld. no. A föld iránti vágy különösen nagy erővel jelentkezett 1898-ban, amikor januárban egy sereg nagylyucsikai felkereste a főszolgabíróval azzal, miként lehetne a Schönborn uradalom földjeit megszerezni, amelyre a „lyucsikaiak valamely képzeletbeli királyi és fejedelmi adománylevelek folytán jogot formálnak” — írta a „Beregi Ellenőr” c. lap 1898. jan. 16-án. Ezt követően egy vasárnap a templom előtti téren gyűlést tartottak, ahol a jelenvoltak egy része a király elé akart járulni, hogy a birtokot az nekik visszaadhassa. Egy másik rész viszont csak azt óhajtotta, hogy az uradalom nekik örök áron adja el vagy legalább bérbe a lyucsikai földeket. A főszolgabíró felvilágosítása után a királyhoz küldendő deputációról lemondtak, s abban állapodtak meg,

1903. június 28-án Kis-Almásan értekezlet volt, amelyen részt vett Kisfalud, Medence, Szobatin, Tőkés, Oláh-Csertész, Feketepatak, Hátmeg, Kelemlfalva, Ardánháza, Drágbártfalva, Nyíresfalva, Dávidfalva, Maszárfalva, Nagy- és Kis-Almás, Makaria, Pisztraháza, Sztánfalva, Bábakút, Papfalva, Kerepecz, Berezinka, Leányfalva, és Fogaras községből mintegy 2000 fő, ezenkívül a helyi lelkészek, körjegyzők, Barta Ödön országgyűlési képviselő és a hegyvidéki kirendeltség vezetője. Több ezer holdnyi Schönborn-birtok megvételéről volt szó. (Érdekes a lapok híradása, hogy ez időben elrendelték Beregben a kocsmák zárvatartását vasár- és ünnepnapokon!) A községek lakóinak túlnyomó többsége ruszin s mint Nagylucska, a munkácsi, ill. a felvidéki járásban fekszenek.⁶¹

1904-ben Nagylucskán a földvásárlási láz a skizma jegyében jelentkezett, azaz: ha nem vehetnek földet, áttérnek, eljön a cár s ő oszt földet. A mozgalom megindulása után hamarosan (május 30-án) a miniszterelnök igen bizalmas magánlevélben kereste meg Schönborn grófot a nagylucskaiak földhözjuttatása ügyében. Ha „... e nép ott helyben földet vásárolhatna, az izgatók elvesztenék lábuk alól a talajt s a község belbékéje kétségkívül helyreállna” — írta.⁶² A hegyvidéki kirendeltség vezetője, Kazy József is úgy vélte, hogy a legnagyobb baj Lucskán a földhiány, s mivel a lucskaiak egyelőre nem akarnak földet osztani, legjobb lenne, ha sikerülne elősegíteni a birtokszerzést.⁶³ Gróf Schönborn hajlott a kérésre, azzal a feltétellel, ha a kedvezőtlen „Hát” nevű részt is sikerül örökáron eladnia. 1906-ban arról adtak hírt a lapok, hogy Schönborn gróf földet ad el, többek között a „Hát” nevű részt is, s a földvásárlásban mintegy 30 Bereg-megyei község vesz részt.⁶⁴ A falusi burzsoázia így elérte vágyai teljesülését s a nagylucskai skizmamozgalom ezek után a nincstelen és szegényparasztok mozgalmá volt.

Térjünk azonban vissza 1904 februárjához, amikor napvilágra került a nagylucskai áttérők ügye. Az első hír vételére a legnagyobb erővel léptek fel a hatóságok, s rögtön házkutatást tartottak Rubis Györgynél, ahol a következők kerültek felfogalásra: 1. a New Yorkban megjelent „Kde treba iskati pravdu” című orosz nyelvű brosúra, 2. Dolga Milán karlócai görögkeleti lelkész levele, 3. 54 nagylucskai lakos áttérési nyilatkozata, 4. írógéppel írt áttérési nyilatkozat-

---

hogy a főispánt fogják felkérni ügyük támogatására (uo.). A főszolgabíró közbenjárásával megkezdődtek a tárgyalások a Schönborn uradalommal a földvásárlásról. A lucskaiak az első szóra megajánlották az uradalom által kért magyar holdankénti 700 Korona vételárát, és képesek lettek volna az 1,400.000 Koronát a legrövidebb idő alatt kifizetni. Midőn azonban a szerződés megkötésére került sor, a Schönborn uradalom igazgatósága azon indoklással, hogy a megvenni szándékolt terület már bérben van, s a bérlő évi 16 Korona kártalanítást követel holdanként a bérösszege felül, a tárgyalásokat megszakította. „Mód nélkül elkeserítette ezen eljárás a már teljesülés küszöbén hitt vágyaiknak ilyen szétoszlása a lucskaiakat” — olvashatjuk egy feljegyzésben, — s nemcsak megrendítette bennük a bizalmat az úri osztály és a vármegye iránt, de az elkeseredésnek olyan gyuananyagát halmozta fel, hogy csak alkalom és irányítás kellett, miképp az elégtelenség valamely alakban kitörjön. (Ld. OL. ME. 1910. XXV.)

A földéhség érthető is, ha figyelembe vesszük, hogy az 5318 lakosú községben (ebből 4507 ruszin) az összes földtulajdon 1863 kat. hold rét és szántó, valamint 674 hold erdő volt, vagyis a legtöbb családfőre csak néhány négyzetölnyi ingatlan jutott, s talán 5–6 gazda volt, aki 10–12 hold földdel rendelkezett.

⁶¹ Görögkatolikus Szemle, 1903. júl. 5. Hegyvidéki akció.

⁶² OL. ME. 1910. XXV.

⁶³ Uo.

⁶⁴ Görögkatolikus Szemle, 1906. ápr. 8. A Háthegeység megvételéhez. Uo. 1906. szept. 23.

minták, 5. egy oroszországi kolostor által kiadott füzet 4 példánya, egy moszkvai kiadású Szent Bazil életrajz, a Nauka c. Csernovitzban megjelenő folyóirat, egy 1902. évi orosz folyóirat, a cári család arcképe, 2 orosz nyelvű irat, 12 darab Kijevben kiadott szertartáskönyv.⁶⁵

A házkutatás után Rubis Györgyöt megfigyelés alá helyezték, Fedák János községi esküdtet pedig felfüggesztették állásából. A főispán arra gondolt, hogy Rubis Györgyöt, mint „eszelőst”, talán elmeegógyintézetbe lehetne csukatni. Intézkedésére rengeteg csendőr jelent meg Nagylucskán. A nagylucskai csendőr-őrsön kívül a munkácsi, az ungvári, a máramarosszigeti, a beregszászi, a szatmárnémeti és a sátoraljaújhelyi hatóságok is részt vettek a lucskai nyomozásban. Lucskán tilos volt a gyülekezés és a pénzgyűjtés, megfigyelés alatt tartották a mozgalom vezetőit és igazoltattak minden idegent, aki a községben megfordult. A lucskai és a környékbeli postamesterek felszólítást kaptak, hogy minden küldeményről azonnal küldjenek jelentést, sőt, szükségesnek látszó esetben foglalják le azokat. Szó került hivatalos megyei körökben az egyházi díjak rendezésének szükségességéről is.

Érdekes megemlíteni, hogy a nagylucskai áttérés kapcsán, 1904 tavaszán indult a ruszin dr. Szabó Oreszt politikai pályafutása. (Dr. Szabó Oreszt 1918-ban a Károlyi-kormány ruszin minisztere volt.) A nagylucskai áttérés adta ugyanis az alkalmat arra, hogy dr. Szabó Oreszt, a Bereg megyei főispán fiatal, törekvő titkára elkészítse terjedelmes eszme-futtatását a skizma-mozgalom okairól. A

⁶⁵ A hegyvidéki kirendeltség vezetője, Kazy József 1904. május 4-én kelt, a Földművelésügyi Minisztériumhoz intézett nagyon bizalmas tájékoztatójában név szerint is felsorolta az áttérni szándékozókat (a nevek az eredeti helyesírás szerint). OL. ME. 1910. XXV.

1. Rubis Jurko	28. Varga György
2. Rápinecz Demeter	29. Varga Vaszily
3. Szteblák Iván Eleké	30. özv. Varga Demeterné fia
4. Panlyo Péter	31. Ladzsín Iván
5. Holod György	32. Fencsák György
6. Házi Iván	33. Telicska Iván
7. Balog Elek unokája, Lingán	34. Szteblák Péter
8. Januta Iván	35. Balko György
9. Sáfár György, Mihályé	36. Holod György Mihályé
10. Fencsák Péter	37. Rubis Vaszily és fia Iván
11. Melyika Demeter	38. Turjanicza György
12. Sáfár Vaszily	39. Glagola Iván
13. Lödör Iván Iváné	40. Glagola Vaszily
14. Andrijko Misó	41. Holod Vaszily
15. Balog Andris	42. Makara Vaszily
16. Lesko András Dmeteré	43. Selyko Demeter
17. Volosin Vaszily	44. Panlyo Vaszily
18. Choma Iván Mihályé	45. Szteblák Iván
19. Volosin Stefán	46. Szteblák Vaszily
20. Házi Iván Józsié	47. Szteblák György
21. Lukándi Vaszily	48. Szteblák András
22. Fencsák Iván	49. Czipra Péter Lödör Gy. mostoha fia
23. Lukaninecz György fia	50. Drága György
24. Katrics Demeter	51. Tricsinecz György
25. Lödör György	52. Andrijko Péter
26. Czipra György	53. Balog Jurko
27. Sekura Iván	54. Lesko Péter

A jegyzékben az első hét név kettős, a további hét név szimpla vonallal, vörös tintával alá van húzva annak jelölül, hogy ezek a mozgalom vezetői. A névsor, éppen úgy, mint az izai áttérőké, tükrözi, hogy a mozgalomban magyarok is részt vettek.

felterjesztést a főispán eljuttatta a miniszterelnökhöz, s az mint bizalmas irat, napjainkig fennmaradt az Országos Levéltárban.

Dr. Szabó Orestt több okát látta a skizmamozgalomnak. Ezek 1. a papi congrua, párbér, stóla rendezetlensége, 2. a görögkatolikus papság, amely „oly különleges kasztot képez, amely sem népéhez, sem a társadalomhoz megfelelően alkalmazkodni nem tud, él és működik, cél és rendeltetés nélkül, . . . Legtöbbje minden hivatás és kötelességérzet nélkül lép e pályára, . . . pályáját majdnem minden pap egy oly megélhetési eszköznek tekinti, amiből sokszor nemcsak jól, hanem kényelmesen is meg lehet élni, . . . a népnek vallásosságát és a nagyszámú szertartásokat csak arra használja fel, hogy magának anyagi hasznot és jó jövedelmet biztosítson” — írta. „Mit szülhet ez mást, mint élégedetlenséget és ellen-szenvet” — jegyezte meg. 3. További okként Szabó Orestt a pánszláv propagandát jelölte meg. 4. Fontos tényezőnek tartotta — bár inkább a jövőre nézve — a szomszédos Galíciában élő ukrán nemzeti mozgalmat is, amely ugyan nem a skizma jegyében, hanem az ukránság eszméjével nemzeti mozgalmat válthat ki Kárpátalján. Úgy vélte, hogy a nagyorosz, de még inkább a galíciai ukrán eszme ellen állami és nemzeti szempontból a legsürgősebben intézkedni kellene.⁶⁶ A feljegyzés javaslatokat tartalmazott a skizmamozgalom lecsillapítására, ill. egy elkövetkező esetleges nemzeti jellegű mozgalom meggátolására. Kifejti, hogy nem elég a papi congrua, a párbér stb. rendezése, hanem ennél sokkal fontosabb s egyedül helyes módszer, ha a kormány gondoskodik arról, hogy a jövőben a papság és a nép céljai teljesen egybefonódjanak, s állandó vezetés, irányítás és ellenőrzés alatt álljanak. Ehhez a megfelelő eszközt egyrészt a papnevelés meg-reformálásában, a papi fegyelem megszigorításában, másrészt olyan, vármegyén-kénti közművelődési és közgazdasági egyesületekben látja, „amelyek sem vallási, sem nemzetiségi jelleggel nem bírnak, de a magyar nemzeti cultura intenzív terjesztésének zászlaját hordozva a leghazafiasabb célt szolgálnák”. Dr. Szabó Orestt meggyőződéssel hitt a közművelődési egyesületek hatékonyságában. Ezzel magyarázható, hogy politikai pályafutása során állandóan találkozzunk nála ezzel a gondolattal. Így pl. már miniszteri titkárként „Kárpátaljai Közművelődési Egyesület” címen egy újságcikkben 1913-ban ismét sikraszállt a gondolat mellett. Így írt: „Ez lényegében nem társadalmi szerv lenne, mivel még talán egy szükségtelen ruthén nemzetiségi intelligencia kialakulásának gyanúját is magában hordhatná”, hanem „keret”, „forma” lenne, amelyben „leg-elsősorban az államkormány adna irányt, nyújtana támogatást és gyakorolna ellenőrzést, de itt érvényesülne a társadalmi képviselő is, amennyire ez szükségesnek mutatkozik, s itt helyezkednék el a nép is, kisebb-nagyobb érdekeivel és igényeivel, amelyeknek kifejezésére ma sehol megfelelő társadalmi szerve és képviselője nincsen”.⁶⁷ Ugyanezt a gondolatot fejtette ki dr. Szabó Orestt 1913-ban, gróf Tisza Istvánnak ajánlott „A magyar oroszokról (ruthének)” című könyvében,⁶⁸ majd közel három évtized múlva, 1939-ben, amikor is Kárpát-alja Magyarországhoz csatolása idején kifejtette elképzeléseit. Ne legyen egyetlen párt sem Kárpátalján, hanem csupán — egy közművelődési egyesület — val-lotta.⁶⁹

⁶⁶ OL. ME. 1910. XXV.

⁶⁷ Görögkatolikus Szemle, 1913. márc. 9. Kárpátaljai Közművelődési Egyesület.

⁶⁸ Dr. Szabó Orestt: A magyar oroszokról (ruthének). Budapest. 1913. 300. l.

⁶⁹ Tilkooszký Loránt: Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon, 1938—1941. Buda-pest, 1967. 171. l.

Térjünk azonban vissza a nagylucskai eseményekhez. A főispán által hozott szigorú intézkedések nyomán a mozgalom rövid idő alatt elcsitulni látszott. A hűsvéti gyónásról csak 52 személy maradt távol. A történelmi igazság kedvéért meg kell említeni, hogy 42 fő beteget jelentett, s csak tizen álltak ki következetesen az áttérés gondolata mellett.

Április 27-én váratlan esemény történt Nagylucskán. A posta az oroszországi Mescsovszk városában feladott orosz nyelvű levelet kézbesített a görögkatolikus lelkésznek, Bacinszky Mihálynak. A levél feladója Gebe Dimitrij, ruszin származású mescsovszki tanár volt, aki 1898-ban kivándorolt az USA-ba, elvállalta a bridgeporti lelkészséget, onnan Szentpétervárra utazott, majd mint görögkeleti lelkész tért vissza Amerikába. Rövid idei itt-tartózkodás után újra Oroszországban találjuk Gebe Dimitrijt. Tőle származott az az 1904. április 14-én kelt orosz nyelvű levél, amelyet a nagylucskai áttérőknek szánt, de amely a magyar címzés téves írása folytán (görög katolikus egyházközséget írt) a hatóságok kezébe került.

A levél bevezetőjében Gebe Dimitrij elmondja, hogy az amerikai orosz pravoszláv újság, a „Szvit” 5. számában olvasta, hogy csatlakozni akarnak a pravoszláv egyházhoz. Helyesli szándékukat, maga is szidalmakkal árasztja el a görögkatolikus egyházat, majd kifejti, hogy ne Kárlócától kérjék a görögkeleti lelkészt, hanem az oroszországi Szent Szinódustól. Felajánlja, hogy a kérvényt megírja a lucskaiak nevében. Választ a következő címre kér: Dimitrij Ivanovics Gebej latin nyelvtanár, Mescsovszk, papnövelde. Megjegyezte, hogy holnapután éppen Szentpétervárra megy a Szent Szinódushoz, ezért a levelet erre a címre küldjék.

Figyelemre méltó, hogy a lucskaiakhoz írt levelet megelőzően két nappal, 1904. április 12-én Gebe Dimitrij Firczák Gyula püspökhöz beadványt intézett, amelyben jelentette, hogy szakított a skizmával s megtért fiúként haza szeretne jönni. A megtérés — jelen esetben — csak színlelés volt.⁷⁰

Mint látjuk, Nagylucska esetében — sokkal inkább mint Izán — adódott bizonyíték az áttérési mozgalom külső kapcsolataira vonatkozóan. Ennek elle-

⁷⁰ OL. ME. 1904. XVI. Ime Gebe Dimitrij levele:

Én alázattal alulírott, megbántam tettemet és bűnhődöm. Mélyen megindulva kérek Excellenciádtól bocsánatot, kiállok bárminő canonicus büntetést, és annak kiállta után esedezem: kegyeskedjék nekem a kerencei lelkészi javadalmat kegyelmesen adományozni, mely alázatos kérelmem támogatására szolgáljanak a következő érvek:

1. A munkácsi egyházmegyének szülöttje és papja voltam; de „suadente diabolo” el-tántorodtam 1898. évben, mit már nem egyszer őszintén megbántam.

2. Isten jóvoltából immár 26 éve pap vagyok, theologiai lyceumi tanár voltam, 14 éven át Ungváron, szent széki ülnök, defensor matrimonii és professionis religiosae, de már most ad nihilim reactus sum.

3. Boldog emlékü János püspök 1890. évben az ökörmezői lelkészi javadalommal kínált meg, de én akkor azt mondtam Gebé Victor püspöki helynöknek, hogy én most kispapokat tanítok, ökröket pedig nem akarnék legeltetni. Bár akkor elfogadtam volna az ökörmezei lelkészi javadalmat, most holdog ember lennék!

4. A muszka schizmáról ünnepélyesen lemondok; muszkizálni nem fogok. Lisztokot sem fogok szerkeszteni, mert én magyar nemes vagyok.

5. Fogadom erősen, hogy többé nem vétkezem és a bűnre szolgáló alkalmakat elkerülöm, s kérem Excellentiádat, fogadjon vissza a munkácsi egyházmegyébe. Életem hátralevő napjait nyugodtan óhajtom leélni.

Ismételve alázatos kérésemet, és Excellentiád sz. jobbját csókolva, kegyelmébe ajánlvam magamat és kispap fiamat, mély alázattal maradok Mestsovszkon, 1904. évi április 12.

Excellentiád engedelmes fia:

bűnbánó Gebe Demeter s. k.
nyugalm. tanár.

nére mégis az történt, hogy míg az izaiaknak a percek sorozatát kellett elviselniök, addig a nagylucskaiak ellen a főispán javaslatára kezdeményezett per több tárgyalás után felmentéssel végződött. 1906-ban kapták meg a felmentő ítéletet. Addig a mozgalom elaludni látszott. 1906 májusában azonban megjelent a munkácsi közjegyző előtt 36 izai lakos és írásban kinyilatkoztatta, hogy gyermekeivel együtt kilép a görögkatolikus egyházból. Kilépési szándékukat a törvényes formák betartása mellett közölték a nagylucskai lelkésszel is.⁷¹ Az 1906-ban áttérni kívánók névsorából⁷² kiderül, hogy egy kis csoport 1903 óta következetesen kitartott az áttérés mellett, tekintve, hogy 16 név azonos 1903-ban és 1906-ban is.

Az áttérni szándékozók kijelentették, hogy vállalják a templom, vagy a viszonyoknak megfelelő imaház, papi és tanítói lak építését, valamint mindazokat a fizetéseket és szolgáltatásokat, amelyeket a görögkeleti egyház megkövetel.⁷³ Az áttérési kérelem eljutott Brankovics György görögkeleti patriarkához, aki az ügyben a miniszterelnökség tanácsát kérte. A miniszterelnökség 1907. április 22-én titkos levélben felkérte a Bereg megyei főispánt, tájékoztódjék a nagylucskai helyzetről. A következő szempontokat kérte szem előtt tartani. 1. a mozgalom vezetői és részesei megfordultak-e Amerikában, nem állanak-e amerikai vagy oroszországi orthodox körökkel érintkezésben, 2. nem éleszti-e az agitációt idegen pénz, s nevezetesen miből akarják a templom, a paplak költségét fedezni, valamint a tanítót és a papot fizetni, 3. a mozgalom vallásinak vagy politikainak tekintendő-e, 4. továbbra is megakadályozható-e az áttérés, s ha igen, nézete szerint minő eszközök volnának igénybevehetőek, mert tisztán a görögkeleti egyházfejedelmek passzív viselkedése által az áttéréseket állandóan meghíúsítani aligha lenne lehető, 5. olyan ember-e a helyi görögkatolikus lelkész, hogy az ő vezetése alatt az egyházi ellenactió eredményes lehet-e.⁷⁴

A Bereg megyei főispán 1907. július 5-én küldte el bizalmas válaszfeljegyzését. Kifejtette, hogy meggyőződése szerint az áttérés nem annyira vallásos, mint inkább *szocialisztikus* jellegű, s *a szegényparasztság megoldatlan földlétsége* rejtőzik mögötte. A pánszláv agitációt csak úgy említi, mint amely a földlétséget használta fel az áttérés mellett érveként.⁷⁵ Ez a tájékoztatás szolgált alapul ahhoz, hogy a nagylucskaiak áttérési kérelme továbbra is elintézetlen maradt.

⁷¹ OL. ME. 1910. XXV.

⁷² Uo. — A neveket a fennmaradt iratok helyesírása szerint közöljük:

1. Rubis György	19. Popovics István
2. Házi János hentes	20. Sáfár György
3. Balog János	21. Balog János
4. Balog Mihály	22. Valasin István
5. Szteblák Iván	23. Choma János
6. Tricsinecz György	24. Fencsák Pálné, sz. Chaulsz Ilona
7. id. Rubis László	25. Nezbajla György
8. Rapinecz Demeter	26. Balka Demeter
9. Lesko András	27. Popovics Demeter
10. ifj. Rubis László	28. Varga Demeter
11. Tmka Mátyás	29. Glagala János
12. Makara László	30. Turjanicza György
13. Varga György	31. Varga Mihály
14. Drága György	32. Rubis Mihály
15. Fencsák Iván	33. Kepies János
16. Panlya Péter	34. Andrejka Mihály
17. Szteblák Péter	35. Sáfár János
18. Fencsák Péter	36. Szteblák János

⁷³ OL. ME. 1910. XXV.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Uo.

Majd négy év telt el ezután, míg 1910. április 10-én, a fentebb említett 1907. évi levélváltásra hivatkozva a miniszterelnök ismét megkereste a Bereg megyei főispánt, s jelezte, hogy a görögkeleti egyház immár „igen kényelmetlen helyzetben van”, mivel az áttérés ügyét tovább nem halogathatta s az 1909. június 18-i zsinatnak foglalkoznia kellett a nagylucskaiak kérdéseivel. Mivel az áttérés elé törvényes akadályt gördíteni nem lehetett, most sürgős tájékoztatást kér, fenntartja-e a kormányzat az 1904-ben kifejtett álláspontját az áttérések valamilyen módon történő megakadályozásáról.⁷⁶ Egy későbbi, szeptember 3-án kelt titkos leiratban a miniszterelnök ismételtén kimerítő tájékoztatást kért a megyéből a nagylucskai helyzetről, a résztvevők anyagi viszonyairól, az áttérés megakadályozásának módjáról. November folyamán a miniszterelnök az áttérni akarók névsorát is megszerezte a görögkeleti egyháztól, hogy annak segítségével a megyei közigazgatás könnyebben beszerezhesse az adatokat. December 9-én a névsort leküldte a főispánnak. A zsinat tehát 1909 júniusban határozott, de az ügy 1910 végén még mindig megoldatlanul húzódtott.

1911. február 11-én kelt a Bereg megyei főispán szigorúan bizalmas válasza, amelyben hiteles bizonylatokat terjesztett fel az áttérni akarók vagyoni viszonyairól.⁷⁷ A bizonyítékok kiállításának dátuma 1911. február 2. és 3.⁷⁸ A főispán

⁷⁶ Uo.

⁷⁷

Név	Birtok	Évi tiszta jövedelem	Ingóság értéke
1. Sáfár György	3 h. 656 nsz.	17,36 K.	600.— K.
2. Fencsák Pálné	2, 994 nsz.	2,95 K.	200.— K.
3. Balko Demeter	1 h. 680 nsz.	7,34 K.	400.— K.
4. Glagola János	4 h. 1536 nsz.	16,50 K.	700.— K.
5. Turjanicza Gy.	— —	—	400.— K.
6. Kepics János	— —	—	500.— K.
7. Szteblák János	2 h. 117 nsz.	12,57 K.	700.— K.
8. Timko Mátyás	4 h. 40 nsz.	22,— K.	800.— K.
9. Panlyo Péter	7 h. 1435 nsz.	36,40 K.	1000.— K.
10. Szteblák Péter	4 h. 694 nsz.	24,22 K.	966.— K.
11. Volosin István	— 1059 nsz.	2,21 K.	300.— K.
12. Choma János	el k ö l t ö z ö t t	—	—
13. Varga Demeter	6 h. 310 nsz.	27,68 K.	800.— K.
14. Andrejka M.	— —	—	300.— K.
15. Sáfár János	2 h. 556 nsz.	9,12 K.	400.— K.
16. Szteblák János	5 h. 1526 nsz.	32,01 K.	1000.— K.
17. Házi János	— 1211 nsz.	2,89 K.	300.— K.
18. Rubis György	— —	—	200.— K.
19. Balogh János	5 h. 197 nsz.	21,97 K.	1000.— K.
20. Balog Mihály	m e g h a l t	—	—
21. Tricsinecz Gy.	— 979 nsz.	3,25 K.	500.— K.
22. Rapinecz D.	2 h. 788 nsz.	10,15 K.	500.— K.
23. Lesko András	— 690 nsz.	1,44 K.	50.— K.
24. Ifj. Rubis L.	— —	—	300.— K.
25. Id. Rubis L.	3 h. 1042 nsz.	14,05 K.	400.— K.
26. Makara László	2 h. 304 nsz.	9,93 K.	300.— K.
27. Varga György	5 h. 1507 nsz.	28,10 K.	600.— K.
28. Drága György	ingatlanát Balko Demeternek adta át.	—	—
29. Fencsák János	m e g h a l t	—	—
30. Fencsák Péter	5 h. 602 nsz.	22,92 K.	1000.— K.
31. Popovics István	1 h. 1330 nsz.	9,22 K.	100.— K.
32. Rubis Mihály	1 h. 1506 nsz.	9,14 K.	500.— K.
33. Varga Mihály	3 h. 735 nsz.	16,61 K.	400.— K.

⁷⁸ OL. ME. 1910. XXV.

jelentette, hogy az áttérni szándékozók legtöbbször a falu legszegényebbjeiből kerül ki, összes ingatlanuk mintegy 80 hold, amelyre már 22 000 Koronát meghaladó adósság van bekebelezve, tiszta jövedelmük igen csekély; állítása szerint 370 K. körül van. Javaslatára úgy hangzott, hogy mivel a görögkeleti hitközség felállításához egyrészt pénzük sincs, másrészt az „nagyon súlyos következményekkel járna, az áttérés minden rendelkezésre álló eszközzel megakadályozandó!”⁷⁹

E jelentés vétele után a miniszterelnök 1911. március 9-én megkereste az ügyben a vallás- és közoktatásügyi minisztert, akinek az elmúlt évek során nem kis szerepe volt az áttérési mozgalom adminisztratív eszközökkel történő akadályozásában. Közölte a beregi főispán javaslatát, s állásfoglalását kérte. Ennek beérkezése után, 1911. augusztus 25-én (két évvel a zsinat döntése után!) a miniszterelnök titkos leiratban értesítette Karlócát végső elhatározásáról. „A vizsgálat során megállapítottam — írta —, hogy a község vallási békéjét megbontani törekvő, s különben is csekély számú hívők az e címen előálló jelentékeny terheket elviselni nem képesek, mert a község legszegényebb lakói közé tartoznak. Ehhez a körülményhez hozzájárul az is, hogy a munkácsi járás főszolgabírája az áttérések ügyében minden egyes áttérni szándékozóra nézve külön-külön már határozott, és pedig olyan értelemben, hogy az áttéréseket érvénytelennek nyilvánította (!!!), úgy, hogy ma Nagylucskán hívek hiányában görögkeleti egyházközség nem lesz szervezhető.” A kormány a közigazgatási apparátus segítségével tehát a polgári törvényhozás által biztosított jogokat semmibe véve, hatalmi eszközökkel elnyomta a mozgalmat. Megjegyzendő, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium már 1909-ben kiadta a mozgalom leszerelése érdekében a fenti taktikára vonatkozó utasítást, de — mint a főispán jelentette — félték azt alkalmazni, s inkább abban reménykedtek, hogy a halogatás során a 75—80 esztendőes Rubis György, a mozgalom lelke, teljesen nincstelen agrárproletár elhal, s akkor vezető hiányában a mozgalom is megszűnik.⁸⁰ Most azonban, amikor a görögkeleti egyháznak végül is hosszú évek halogatása után határozott választ kellett adnia, a hatóság kényszerítve volt „bebizonyítani”, hogy az áttérési nyilatkozatok a törvényes formáknak nem felelnek meg, s így — áttérésről szó sem lehet.

A nagylucskai mozgalom „elintézése” jegyében a miniszterelnök 1911 augusztusában megismételte 1904. évi elődjének nézetét, amikor így írt: „azzal a bizalmas kéréssel fordulok Címhez (a karlócai görögkeleti pátriárkához), hogy görögkeleti lelkésznek Nagylucskára leendő küldésétől eltekinteni méltóztassék, s amennyiben (címhez) ezután ily kérelemmel fordulnának, szíveskedjék a fennforgó objektív okokra való tekintettel minden olyan intézkedést magától elhárítani, mely alkalmas lehetne e különben sem vallási meggyőződésben gyökerező mozgalmat újból feléleszteni”. Így ért véget a kárpátaljai ruszin skizmamozgalom első szakasza.

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Uo.

M. МАЙЕР

СХИЗМАТИЧЕСКОЕ КРЕСТЬЯНСКОЕ ДВИЖЕНИЕ В СЕВЕРО-ВОСТОЧНОЙ ЧАСТИ ВЕНГРИИ В НАЧАЛЕ XX. ВЕКА

Резюме

В начале XX. века в комитате Марамарош, а затем в комитате Берег, под непосредственным влиянием трансильванского румынского буржуазно-национального движения — началось крестьянское движение. Участниками движения в большинстве своем были русины (закарпатские украинцы) и в меньшей мере венгры и румыны. Движение делилось на два крыла: богатых и бедных крестьян. В крыло зажиточных крестьян входили в основном крестьяне, вернувшиеся из США. Целью их было приобретение земли на заработанные в США средства. Их движение было довольно кратковременным и продолжалось лишь до получения земли.

Борьба бедняцкого крыла носила упорный характер и продолжалась вплоть до 1918 года. Целью борьбы бедняков было освобождение от тяжелых, носящих феодальный характер, церковных повинностей путем перехода из грекокатолической церкви в православленную.

Бедняцкое крыло отличает наивный, религиозный характер и вера в доброго царя (как это имело место в средневековых крестьянских движениях в России).

И то и другое крыло обнаруживало руссофилизм, влияние великорусской панславистской пропаганды.

В статье излагается история первых, т. н. схизматических процессов, характерной чертой которых является то, что венгерское правительство — в интересах своей мадьяризаторской политики — старалось, особенно перед Ватиканом и Веней изобразить опасность панславизма более угрожающей, чем она была на самом деле.

Автор говорит в статье лишь о первом периоде схизматического крестьянского движения русинов.

M. MAYER

UN MOUVEMENT PAYSAN SCHISMATIQUE EN SUBCARPATIE AU DÉBUT DU XXe SIÈCLE

Résumé

Au commencement du XXe siècle, dans le département de Máramaros, puis dans celui de Bereg, on voit naître, sous l'influence directe des aspirations nationalistes de la bourgeoisie roumaine, un mouvement paysan auquel participent, en général, les Ruthènes et, en nombre moindre, des Roumains et des Hongrois aussi. Ce mouvement se compose de deux ailes: celle des paysans cossus et celle des paysans pauvres. La première est formée, surtout, de ceux, qui viennent de rentrer des États-Unis d'Amérique au pays; leur but est, à l'aide des économies qu'ils ont amassées là-bas, d'acheter des terres. Relativement, leur lutte est de courte haleine, elle prend fin dès la réalisation de ces achats.

Les paysans pauvres sont plus opiniâtres et leur combat se poursuit presque jusqu'en 1918. Son but est de mettre fin aux lourdes redevances ecclésiastiques de caractère nettement féodal. Leur moyen de combat est de changer leur religion uniate pour celle orthodoxe (d'Orient).

Ce qui caractérise l'aile des paysans pauvres, c'est — tout comme dans les mouvements paysans de la Russie médiévale — la dévotion naïve et la foi dans le Petit Père plein de bonté.

Chacune de ces ailes est sous l'influence des idées russophiles, de la propagande panslave grand-russe.

L'essai présente les premiers procès dits du schisme. Leur trait marquant est que, dans l'intérêt de ses propres efforts de magyarisation, le gouvernement hongrois tentait de peindre, aux yeux du Vatican et de Vienne, le danger panslave et russophile plus grand qu'il ne l'était en réalité.

L'étude se limite à l'analyse de la première phase du mouvement schismatique.